

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัย เพื่อศึกษาผลของการใช้วิธีการสอนโดยผสมผสานระหว่างการสอนแบบคิด เป็นกับการสอนของเปาโล แฟร เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนในระดับหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 5 ด้านใหญ่ๆดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย
2. แนวความคิดเกี่ยวกับวิธีการสอนกับลักษณะและธรรมชาติของผู้ใหญ่
3. แนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของเปาโล แฟร
4. แนวความคิดเกี่ยวกับ "คิดเป็น"
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

1. พื้นฐานของแนวความคิดประชาธิปไตยสมัยใหม่

สมัย เรอเนซองหรือยุคฟื้นฟูรูป ความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อ และศรัทธาในความสามารถของมนุษย์ที่จะใช้เหตุผล การมองโลกในแง่ดี และการสนับสนุนเสรีภาพทางการแสดงออก ซึ่งความคิดเป็นลักษณะเด่นของกระแสความคิดในยุคนี้ โดยกระแสความคิดในยุคนี้ มีลักษณะ ดังนี้ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523)

1.1 การมีทรัพย์สินในความสามารถของมนุษย์ในสติปัญญา การรู้จักใช้หลักเหตุผล การยึดหลักเหตุผลด้วยวิธีการทดสอบค้นหาตามแบบวิทยาศาสตร์ การเชื่อมั่นในความสามารถของสติปัญญามนุษย์ โดยทั่วไป ไม่จำกัดชนชั้น เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจว่ารู้จักใช้เหตุผลด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีคนอื่นมาตัดสินใจให้

1.2 ความเชื่อในความเป็นอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งหมายถึงความสามารถที่จะเลือกใช้ชีวิต การกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดได้ด้วยตนเอง โดยไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจบงการของบุคคลอื่น และต้องรับผิดชอบในสิ่งที่กระทำด้วย

1.3 การยอมรับในความเท่าเทียมกันของคน หมายถึง ความเสมอภาคตามกฎหมาย และทางการเมือง ทุกคนควรได้รับการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเท่าเทียมกัน มีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองเท่าเทียมกัน โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ กำเนิด เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนั้นความเสมอภาคนี้ยังหมายถึง การได้รับโอกาสในการแสวงหาการศึกษาการทำงานที่เท่าเทียมกันด้วย

1.4 อำนาจสูงสุดในการปกครองมาจากปวงชน โดยมอบอำนาจให้กับตัวแทนเป็นผู้ใช้อำนาจ โดยประชาชนเป็นผู้กำหนดขอบเขตของการใช้อำนาจว่า เรื่องใดบ้างที่ตัวแทนจะกระทำได้ เรื่องใดที่ทำได้ มีเงื่อนไขอย่างไร มีกำหนดเวลานานเท่าใด ผู้ใช้อำนาจแทนนั้นมีความรับผิดชอบอย่างไร

1.5 อำนาจอันชอบธรรมในการปกครองของรัฐบาล เกิดจากความยินยอมของประชาชน ซึ่งการให้ความยินยอมนี้เป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับกำลังหรืออำนาจในการปกครอง

ผู้ทรงอำนาจอันชอบธรรมจึงเป็นสิทธิที่จะออกคำสั่ง และสิทธิที่จะได้รับการเชื่อฟังด้วย ซึ่งต่างจากอำนาจซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะบังคับให้ยอมทำตามไม่ว่าจะด้วยวิธีการใช้กำลังหรือขู่ว่าจะใช้กำลัง เพื่อให้ยอมทำตามคำสั่งนั้น โดยไม่มีทางเลือกและโดยไม่สมัครใจ

1.6 สิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาล เนื่องจากรัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้คนในสังคม บรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และรัฐอยู่ได้ก็โดยมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองชีวิตทรัพย์สิน เพื่อช่วยให้ คนสามารถแสวงหาความสุขได้ ดังนั้นประชาชนจึงมีสิทธิ เต็มที่ในการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตาม จุดมุ่งหมายดังกล่าว

ประชาธิปไตยในความหมายนี้มาจากพื้นฐานแนวความคิดที่ตรรกะในความสามารถ ใน สติปัญญาของมนุษย์ เชื่อในความเป็นอิสระและ เสรีภาพของมนุษย์ ยอมรับในความเสมอภาค อำนาจสูงสุดในการปกครองมาจากประชาชนโดยอำนาจอันชอบธรรมในการปกครอง เกิดจาก ความยินยอมของประชาชน และประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านและล้มล้างรัฐบาลนั้น ถ้ารัฐบาลไม่ ปฏิบัติตามหน้าที่ที่จะต้องปกครองให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน ตามความหมายที่กล่าวมานี้ทำให้ ประชาธิปไตยมิได้หมายถึง รูปแบบการ เมืองหรือระบบการปกครอง เหมือนในความคิดสมัยเก่า เท่านั้น แต่ยังรวมถึงอุดมการณ์ที่เป็นประชาธิปไตยและวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยอีกด้วย

2. ความหมายของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางที่สุดคำหนึ่ง เพราะมีการอ้างถึง ประชาธิปไตยในลักษณะต่างๆ เช่น ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม สังคมนิยมประชาธิปไตย หรือ เผด็จการประชาธิปไตยประชาชน นอกจากนั้นยังมีผู้ให้ความหมายของประชาธิปไตยไว้ต่างๆดังนี้

ชโยนันต์ สมทวนิช (2523) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยว่า "คำว่าประชาธิปไตย (Democracy) มาจากภาษากรีกคือ demo แปลว่า ประชาชน กับ kratein ซึ่งแปลว่า การปกครอง ประชาธิปไตยในความหมายของนักปรัชญาสมัยกรีกโบราณนั้น เป็นรูปแบบของ การปกครองแบบหนึ่งที่ประชาชนทั้งหมด เป็นผู้ใช้อำนาจในการปกครองโดยตรง"

กรมการปกครอง กองการเลือกตั้ง (2527) ให้ความหมายของประชาธิปไตยว่า "ประชาชนเป็นใหญ่ในการปกครอง หรืออำนาจการปกครองเป็นของประชาชน"

กมล สมวิเชียร (2516) ได้แยกความหมายของประชาธิปไตยออกเป็น 2 ประเภท
ใหญ่ๆคือ

1. ประชาธิปไตยในความหมายที่แคบ หมายถึง ระบบการเมือง (Political System) หรือรูปแบบของการปกครอง (Form of Government) ซึ่งมีหลักเกณฑ์ใหญ่ๆของการปกครองระบอบประชาธิปไตยดังนี้

ก. หลักที่ว่าด้วยผู้ปกครองจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง ซึ่งแสดงออกโดยการเลือกตั้ง

ข. หลักที่ว่า ผู้ใต้ปกครองจะต้องมีสิทธิเปลี่ยนตัวผู้ปกครองได้เป็นครั้งคราว โดยมีการกำหนดวาระการอยู่ในตำแหน่ง

ค. หลักที่ว่า สิทธิมนุษยชนขั้นมูลฐานของประชาชน จะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง

2. ประชาธิปไตยในความหมายที่กว้าง หมายถึง กิจกรรม สัมพันธภาพ และความเกี่ยวข้องกับระหว่างประชาชนด้วยกันในระดับต่างๆ กล่าวคือ อาจพูดได้ว่า อะไรเป็นเรื่องของประชาธิปไตยในระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับหมู่บ้าน ระดับที่ทำงาน ระดับชาติ และระดับโลก การพิจารณาประชาธิปไตยในเมุมกว้าง เป็นสิ่งที่ยุ่งยาก เพราะแต่ละชาติแต่ละสังคมมีมาตรฐานชีวิตและค่านิยมในเรื่องต่างๆไม่เหมือนกัน แต่มีหลักการวัดคือ

ก. การเคารพในสิทธิของกันและกัน เคารพสิทธิส่วนบุคคล เคารพสมบัติสาธารณะ เคารพกฎหมาย

ข. การตกลงกันโดยสันติวิธี ใช้เหตุผลอ้าง ไม่ตัดสินโดยใช้พลังกำลัง

ค. ความยุติธรรมในสังคม หรือความถูกต้องของระบบสังคมโดยมีปรัชญาอยู่ที่ความเสมอภาคในโอกาส คือการที่รัฐพยายามดำเนินการทุกๆทาง เพื่อให้คนแต่ละคนได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง

จิราภา สุนทรสิต (2534) เห็นว่าประชาธิปไตย หมายถึง ความคิดใหญ่ 2 ประการ ซึ่งสนับสนุนซึ่งกันและกันคือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะเป็นระบบการปกครอง (Democracy as a form of Government) ซึ่งมีต่างกันไปหลายแบบตามสภาพบ้านเมือง และสมรรถภาพของประชาชน ระบบการปกครองนี้ อาจศึกษาได้จากรัฐธรรมนูญ กฎหมายเลือกตั้ง และกฎหมายพรรคการเมือง

2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิต (Democracy as a way of life) หมายถึง การที่มนุษย์ยึดแนวทางบางประการเป็นหลักในการดำรงชีวิตประจำวันเพื่อความ เป็นประชาธิปไตย แนวทางเหล่านี้ได้แก่ การนับถือและเคารพซึ่งกันและกัน (Respect for Individual) การช่วยเหลือแบ่งปัน มีส่วนรับผิดชอบและร่วมมือซึ่งกันและกัน (Sharing, Participating and Cooperating) และแนวทางสุดท้ายเป็นการยึดถือ "ปัญญา" หรือ "การใช้ความคิด" (Faith in Intelligence) ในการแก้ปัญหาต่างๆในชีวิต

เรื่องศักดิ์ จริตเอก (2529) ได้รวบรวมและแยกความหมายของประชาธิปไตยเป็น 3 ด้านคือ

1. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (a form of government)
2. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ (ideology)
3. ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต (a way of life)

จากความหมายทั้งหมด พอจะสรุปได้ว่าประชาธิปไตยมีองค์ประกอบ 3 ด้านคือ เป็นรูปแบบการปกครอง เป็นอุดมการณ์ และเป็นวิถีชีวิต นั่นก็คือการใช้ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย การที่เชื่อว่าประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด และการที่มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยนั่นเอง ซึ่งถ้าในสังคมใดหรือในประเทศใด สามารถมีองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านประกอบกันอย่างเหมาะสม ประเทศนั้นหรือสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นประเทศที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ซึ่งความหมายของประชาธิปไตยในแต่ละองค์ประกอบ ได้แก่

2.1 ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง (Democracy as a form of Government)

ปวิณ ชำนิประศาสน์ (2529) ได้รวบรวมและสรุปว่า ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครองนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการปกครองดังนี้

1. มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน มีการให้ความสำคัญแก่ความคิดที่แตกต่างกัน เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ มีการให้สิทธิที่จะแสดงความคิดเห็น ได้เถียงโดยใช้เหตุผล
2. มีการให้ความคุ้มครองแก่เสรีภาพของประชาชน
3. มีการคุ้มครองทางกฎหมายแก่ประชาชนทุกคน จะต้องขยายซึ่งสิทธิทางการเมือง ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะของบุคคล
4. มีการกำหนดให้ประชาชนมีสิทธิทั่วไปในการเลือกตั้ง โดยจะต้องมีการเลือกตั้งอย่างเสรี ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ผู้ได้รับการเลือกตั้งดำรงอยู่ในตำแหน่งเป็นวาระ
5. มีการตัดสินใจปัญหาโดยอาศัยเสียงข้างมาก แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความคุ้มครองแก่ฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อย
6. หลักการปกครองอยู่ใต้กฎหมาย ซึ่งตราขึ้นโดยกระบวนการปรึกษาหารือมาอย่างถูกต้อง ไม่ยอมรับการปกครองโดยอำเภอใจของบุคคล
7. มีการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจต่างๆ ที่เป็นสถาบันทางการเมืองการปกครอง คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจเพื่อถ่วงดุลย์ ตรวจสอบซึ่งกันและกัน มีการแบ่งแยกสถาบันที่ใช้อำนาจ ไม่ให้มีการครอบงำซึ่งกันและกัน จนสถาบันใดสถาบันหนึ่งขาดความเป็นอิสระ

ซึ่งรูปแบบการปกครองนั้นมีความสัมพันธ์กับระบบการเมือง กล่าวคือ ในการปกครองประเทศ ไม่ว่าจะด้วยระบบการปกครองประเภทใด จะต้องมียุทธศาสตร์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง อำนาจร่วมด้วยเสมอแต่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวความคิดที่เป็นประชาธิปไตย โดยระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศ จะแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละสภาพสังคม เช่น บางระบบได้นำวิธีการออกเสียงแบบประชามติมาใช้ บางระบบใช้หลักเกณฑ์เสียงข้างมาก บางประเทศใช้ระบบสองสภา บางประเทศใช้ระบบสภาเดียว เป็นต้น

2.2 ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ (Democracy as an Ideology)

กมล สมวิเชียร (2516) ให้ความหมายของอุดมการณ์โดยดัดแปลงจากความหมายของ ideology ใน Webster Dictionary ว่าเป็น "ความคิดเกี่ยวกับชีวิตและสังคม อันมีลักษณะ เป็นแบบแผนและ เป็นที่ยึดถือของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง"

ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ต่างกัันดังนี้

กระมล ทองธรรมชาติ (2524) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ว่า หมายถึง "ความเชื่อ ความยึดมั่นของบุคคล ซึ่งประกอบด้วยหลักการคือ ความเสมอภาคของบุคคลทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนการที่บุคคลมีเสรีภาพในการกระทำต่างๆได้ตามความสมัครใจ เช่น เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา เป็นต้น ตราบเท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น"

เรื่องศักดิ์ จริตเอก (2529) ได้รวบรวมและสรุปหลักการสำคัญของประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ดังนี้

1. การยึดมั่นว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะเป็นการปกครองที่เห็นความสำคัญของประชาชน เชื่อมั่นในสติปัญญา เหตุผล และความสามารถของมนุษย์ในการตัดสินใจเลือกผู้นำ เปลี่ยนตัวผู้นำ และเลือกแนวทางพัฒนาสังคมของตนได้อย่างถูกต้องไม่ว่าจะได้รับการศึกษามากน้อยต่างกันเพียงใด
2. การให้อำนาจต้องมีเงื่อนไข กล่าวคือ ประชาชนสามารถเรียกอำนาจกลับคืนได้ ถ้าหากรัฐบาลใช้อำนาจไปในทางที่ผิด หรือฉ้อราษฎร์บังหลวง เสรีภาพของประชาชน
3. การยึดมั่นในเสรีภาพและความเป็นอิสระของมนุษย์ ซึ่งหมายถึง ความเป็นอิสระในการเลือกใช้ชีวิต เลือกที่อยู่ เป็นต้น ส่วนเสรีภาพ หมายถึง ความสามารถในการใช้อิสระภาพที่ตนมีอยู่นั้น แสดงออกซึ่งความคิดเห็น หรือการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดได้โดยลำพังตนเอง ไม่ถูกจำกัด

โดยบุคคลอื่น เว้นเสียแต่ว่า การแสดงออกและการกระทำนั้นจะ ไปกระทบกระเทือนต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น

4. การยึดหลักที่ว่า คนเราทุกคนเกิดมามีความเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาคในการที่จะได้รับความคิดเห็นจากรัฐบาลโดยเท่าเทียมกัน

กล่าวสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์นั้น กลุ่มคนที่อยู่ในสังคมนั้น จะต้องมีความเชื่อที่ยึดถือร่วมกัน โดยเชื่อว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุด นอกจากนั้นยังต้องยึดหลักของเสรีภาพ และความเสมอภาคอีกด้วย

2.3 ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต (Democracy as a way of Life)

ในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยนั้น นอกจากจะยึดอุดมการณ์ประชาธิปไตยและใช้รูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ คนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดต้องมีความคิด ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตประจำวันที่สุดอดคล้องกับหลักเกณฑ์ และโครงสร้างทางการเมือง การปกครองที่เป็นประชาธิปไตยด้วย ซึ่งความคิด ความเชื่อ และการดำเนินชีวิตประจำวันนี้เรียกว่า วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย

วิสุทธิ โปธิแทน (2524) ให้ลักษณะวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ดังนี้

1. ความมีเหตุผล หรือการกระทำอย่างมีเหตุผล
2. การเคารพซึ่งกันและกัน
 - การเคารพในความเป็นมนุษย์
 - การเคารพในความสามารถของกันและกัน
3. การตกลงใจกันด้วยการถกเถียง ประนีประนอม และอดกลั้นในความคิดเห็นที่แตกต่าง
4. การดำเนินชีวิตอย่างเสรีภายใต้ขอบเขตของกฎหมายและไม่ถูกแทรกแซงอย่างไม่จำเป็น

โดยรัฐ

ทินพันธุ์ นาคะตย (2517) ได้อธิบายถึงวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยคือ

1. การมีจิตใจสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย มีความต้องการระบอบประชาธิปไตยมากกว่าแบบอื่น
2. ยึดมั่นในความสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล เชื่อมั่นในความเสมอภาคของบุคคล และรู้จักเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น
3. เคารพในกติกาของประชาธิปไตย และมีข้อผูกพันที่จะปฏิบัติตามกติกานั้น
4. สนใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง
5. มีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของตน เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย การเคารพกฎหมาย
6. มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น
7. รู้จักวิพากษ์ วิचारณ์อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์
8. จะต้องไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ

วิลเลียม อีเบนสไตน์ (Ebenstein อ้างถึงในเรื่องศักดิ์ จริตเอก, 2529) กล่าวว่า ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตนี้ มีความหมายครอบคลุมกว้างขวางมาก มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในชีวิตประจำวัน กล่าวคือมีลักษณะดังนี้

1. การใช้เหตุผล
2. การให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคล
3. รัฐมีลักษณะ เป็นเครื่องมือในการปกครอง
4. หลักการให้ความยินยอมพร้อมใจด้วยใจสมัคร (การอาสาสมัคร) ไม่ใช่ใช้วิธีการบังคับ
5. ให้ความสำคัญต่อหลักกฎหมาย
6. ให้ความสำคัญต่อวิถีทางในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย
7. หลักการโต้เถียง โต้แย้ง

โรเบิร์ต เอ ดัล (Dahl อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523) ได้ให้คำนิยามของวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยว่า

หมายถึง หลักการ ค่านิยม และทัศนคติของคนในสังคมว่า มีวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็น
ประชาธิปไตย มีลักษณะดังนี้

1. การมีใจกว้าง พิจารณาปัญหาด้วยวิจาร์ณาณ
2. มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจ
3. ไม่ตัดสินข้อขัดแย้งโดยวิธีรุนแรง มีขันติธรรม รู้จักประนีประนอม
4. อุดหนุน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตัว
5. เคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับความเสมอภาคระหว่างบุคคล

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยนั้นคือ ความคิด ความเชื่อ
ทัศนคติ ค่านิยมบุคลิกภาพ พฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของ
บุคคลว่า มีความเป็นประชาธิปไตยมาก น้อยเพียงใด

3. คุณค่าของประชาธิปไตย

มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้กล่าวถึงคุณค่าของประชาธิปไตยคือ

อมร รักษาสิทธิ์ (2532) ได้กล่าวว่าคุณค่าของประชาธิปไตยคือ การที่ประชาธิปไตย
เปิดโอกาสให้คนมีคุณภาพของชีวิต (quality of life) ที่ดีกว่าระบบอื่นกล่าวคือ เป็นลัทธิที่นำ
ความสุข ความเจริญ เสถียรภาพ ความมั่นคงมาสู่ประชาชนส่วนรวม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชน
ดูแลตนเอง พึ่งตนเอง มีการกระจายรายได้มากกว่าระบบอื่น และเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดง
ความสามารถ

7445 (นามแฝง, 2534) เห็นว่า คุณค่าของประชาธิปไตยคือ

1. คุณค่าในด้านเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยเปิดโอกาสในการเลือกผลิต เลือกประกอบ
อาชีพ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันกำหนดทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ
โดยไม่ได้ถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐแต่ฝ่ายเดียว

2. คุณค่าในด้านการปกครองระบอบประชาธิปไตยประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้มี
การเปลี่ยนผู้ปกครองโดยสันติวิธี

3. คุณค่าในด้านการดำเนินชีวิต ประชาธิปไตยให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนในการดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน ให้คุณค่าของการเป็นมนุษย์

จากคุณค่าที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ประชาธิปไตยช่วยให้ประชาชนเกิดการพึ่งตนเอง เปิดโอกาสให้ทุกคนแสดงความสามารถที่มีอยู่อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นประชาธิปไตยยังมีคุณค่าในด้านเศรษฐกิจ คุณค่าในด้านการปกครอง และคุณค่าในด้านการดำเนินชีวิตอีกด้วย

4. ปัจจัยที่เกื้อหนุนประชาธิปไตย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) เห็นว่าปัจจัยที่เกื้อหนุนประชาธิปไตย คือ

1. ปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยดูจากความมั่งคั่ง ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ระดับการพัฒนาทางอุตสาหกรรม ระดับความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองใหญ่ ความก้าวหน้าของสื่อสารมวลชน เนื่องจากสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันในการพัฒนาทางด้านสังคมและ เศรษฐกิจของประเทศ และประเทศที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ มีความมั่งคั่ง มักมีโอกาสที่จะเป็นประชาธิปไตยมากกว่าประเทศที่ยากจน

2. วัฒนธรรมทางการเมือง การที่ประเทศจะมีระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย และสามารถจรรโลงรักษาระบบการปกครองนี้ไว้ได้ ไม่ใช่เป็นเพราะประเทศนั้น นำรูปแบบการปกครองประชาธิปไตยมาใช้ เพราะการเลือกตั้ง การมีพรรคการเมือง ไม่เพียงพอที่จะทำให้ประเทศหนึ่งๆเป็นประชาธิปไตย แต่จะต้องรวมไปถึงประเทศนั้น จะต้องมีความวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับประชาธิปไตยอีกด้วย

ลิขิต อีร์เวคิน (2533) เห็นว่า การที่จะพัฒนาประชาธิปไตยได้นั้น ต้องมีปัจจัยที่เกื้อหนุนคือ

1. โครงสร้างซึ่งได้แก่รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง และรัฐบาล
2. กระบวนการ ซึ่งได้แก่ การเลือกตั้ง การออกกฎหมายในรัฐสภา การตั้งรัฐบาล การบริหารราชการแผ่นดินในระบบประชาธิปไตย

3. วัฒนธรรมประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ หลักการเรื่องประชาชนมีอำนาจสูงสุด และมีสิทธิปกครองตนเอง หลักสิทธิและหน้าที่ หลักการเคารพสิทธิของผู้อื่น กติกา การแก้ข้อขัดแย้ง และหาข้อยุติ

โรเบิร์ต เค คาร์ (Carr อ้างถึงในเกษม สดหอม และคนอื่นๆ, 2518) ได้ให้แนวทางที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตย ได้แก่

1. ประชาชนต้องได้รับการศึกษา
2. ประชาชนสามารถสื่อสารได้อย่างสะดวก และมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน
3. ประชาชนต้องมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
4. ประชาชนต้องไม่เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรง
5. ประชาชนต้องรู้จักกระบวนการทำงานร่วมกัน
6. ประชาชนต้องรู้จักกระบวนการปฏิบัติการโดยมีตัวแทน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกื้อหนุนประชาธิปไตย ได้แก่ ปัจจัยทางด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ โครงสร้าง กระบวนการและวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย เหล่านี้ส่งผลให้ประชาธิปไตยมีความมั่นคงและก้าวหน้า

5. ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้าน

ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านยังไม่มีผู้ใดให้คำนิยามไว้อย่างแน่ชัดว่าหมายถึงอะไร และควรมีลักษณะอย่างไร แต่จากคำนิยามของประชาธิปไตยที่ว่า ประชาธิปไตยประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้านคือ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นรูปแบบการปกครอง ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต จึงพอสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านจึงควรน่าที่จะหมายถึงการที่ประชาชนในหมู่บ้านมีการปกครองแบบประชาธิปไตย หรือผู้ปกครองจะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ใต้ปกครอง (จรรยา สุภาพ, 2519) ประชาชนในหมู่บ้านจะต้องมีความเชื่อว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุด หรือ ประชาชนส่วนใหญ่มีความ

เชื่อมั่นและจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญและในการปกครองระบอบประชาธิปไตย (Dahl, Robert A, 1972) และการที่ประชาชนในหมู่บ้านมีวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ การเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพด้านความคิดและการแสดงออก รวมทั้งให้โอกาสชนกลุ่มน้อยที่จะแสดงความคิดเห็นให้เป็นที่ประจักษ์ทั้งผู้นำและประชาชนทั่วไป ความเห็นพ้องต้องกันในการวิพากษ์วิจารณ์และการตัดสินใจทางการเมือง จะเกิดจากการสร้างของชนกลุ่มใหญ่ที่มีความเห็นพ้องต้องกันในเป้าหมายเดียวกันและมีการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการสันติ และมีการใช้กำลังรุนแรงน้อยที่สุด (Dahl, Robert A, 1972)

การที่ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านจะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องเริ่มมาจากประชาชนในหมู่บ้านมีความเป็น "ประชาธิปไตย" ครอบครัวมีความเป็นประชาธิปไตย กลุ่มมีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งจะส่งผลให้หมู่บ้านมีความเป็น "ประชาธิปไตย" ดังที่เกษม สุดหอมและคนอื่นๆ (2518) ได้แยกลักษณะของประชาธิปไตยในแต่ละระดับไว้ดังนี้

ประชาธิปไตยในระดับบุคคล ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีความรู้สึกเป็นเจ้าของต่อสิ่งที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้อง
2. มีความรู้สึกห่วงใยต่อสิ่งที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้อง
3. สำนึกในหน้าที่ของตนตลอดเวลา

ประชาธิปไตยระดับกลุ่ม ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีการเคารพซึ่งกันและกัน
2. การแสดงความคิดเห็นด้วยความบริสุทธิ์ใจ
3. มีการแบ่งปัน ร่วมมือกัน และประสานงานกัน
4. ให้ความร่วมมือและสนใจต่อกิจการของกลุ่มที่จัดขึ้น
5. มีความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญหา
6. มีความรับผิดชอบร่วมกัน

ประชาธิปไตยระดับชาติ ควรมีลักษณะดังนี้

1. ให้ความร่วมมือแก่รัฐบาล ในเรื่องของ
 - ความร่วมมือในการเสียภาษี
 - ความร่วมมือในการป้องกันประเทศ
 - ความร่วมมือในการรักษาสาธารณสมบัติ
 - ความร่วมมือในการตรวจสอบการทำงานของข้าราชการ
 - ความร่วมมือในการปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมาย
 - ความร่วมมือในการปฏิบัติตามคำแนะนำของรัฐบาล
 - ความร่วมมือในการปฏิบัติตามระเบียบและกฎหมาย
2. เคารพต่ออำนาจอธิปไตย
3. เลือกผู้แทนเพื่อกระทำการแทนตนในการปกครอง และการบริหารประเทศ
4. ติดตามและตรวจสอบการกระทำของผู้แทนของตนอยู่เสมอ
5. ติดตามความเคลื่อนไหวของบ้านเมือง
6. ศึกษาระบบการปกครองและการบริหารบ้านเมือง

ดังนั้น ประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้าน ควรมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย และหลักการประชาธิปไตย เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งจากหลักการวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยของ William Ebenstein (Ebenstein อ้างถึงในเรื่องศักดิ์ จริตเอก, 2529) และ Robert A. Dahl (Dahl อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523) ที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น คล้ายคลึงกับลักษณะของประชาธิปไตยในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับประเทศของเกษม สุธอม และคนอื่นๆ (2518) จึงกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยในระดับหมู่บ้านของประชาชนในหมู่บ้านจึงควรมีลักษณะดังนี้

1. การมีใจกว้าง พิจารณาปัญหาอย่างมีวิจาร์ณญาณ
2. มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจ
3. การตัดสินใจโต้แย้งด้วยสันติวิธี มีการประนีประนอม
4. อดทน รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่แตกต่างไปจากตัว
5. เคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับความเสมอภาคระหว่างบุคคล

6. การวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์

7. ความสำนึกในหน้าที่พลเมือง เช่น การปฏิบัติตามกฎหมาย การเลือกผู้แทนเพื่อกระทำการแทนตน เป็นต้น

แนวความคิดเกี่ยวกับวิธีการสอนกับลักษณะและธรรมชาติของผู้ใหญ่

ในกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนจะต้องมีความเข้าใจลักษณะธรรมชาติและรายละเอียดต่างๆของผู้เรียน เพื่อที่จะสามารถสนใจและจัดการเรียนที่เหมาะสม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนการสอนที่ดีได้

ผู้ใหญ่ หมายถึง บุคคลที่มีพัฒนาการทั้งทางกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจสมบูรณ์เต็มที่ สามารถพอที่จะรับผิดชอบและดำเนินการใดๆร่วมกับคนอื่นได้ (เชียรศรี วิวิศศิริ, 2527) ซึ่งมีผู้แบ่งช่วงอายุของวัยผู้ใหญ่ไว้ต่าง ๆ กัน เช่น

ปฐม นิคมานนท์ (2528) ได้แบ่งวัยผู้ใหญ่ออกเป็น 3 ช่วงคือ

1. วัยผู้ใหญ่ตอนต้น (อายุ 18 - 25 ปี)
2. วัยผู้ใหญ่กลางคน (อายุ 26 - 60 ปี)
3. วัยผู้ใหญ่ตอนปลาย (อายุ 60 ปีขึ้นไป)

บลูมเสย์ (Bloom) อ้างถึงใน ปฐม นิคมานนท์, 2528) ได้แบ่งพัฒนาการช่วงวัยผู้ใหญ่เป็น 7 ช่วงคือ

1. เริ่มเป็นผู้ใหญ่ (อายุ 21 - 25 ปี)
2. ผู้ใหญ่ตอนกลาง (25 - 40 ปี)
3. ผู้ใหญ่ตอนปลาย (40 - 60 ปี)
4. วัยก่อนเกษียณ (60 - 65 ปี)
5. วัยเกษียณอายุ (65 ปีขึ้นไป)
6. วัยชรา (70 ปีขึ้นไป)
7. วัยแก่ห้องอม (ล้มเจ็บครั้งสุดท้ายถึงตาย)

ซึ่งฮันตา นพคุณ (2527) ได้อธิบายว่า ผู้ใหญ่ที่มีอายุช่วง 25 - 40 ปี เป็นผู้ใหญ่วัยสร้างตัว และฮาวิกเฮิร์ท (Havighurst อ้างถึงใน ฮันตา นพคุณ, 2527) ได้กล่าวถึงลักษณะทางสติปัญญาของวัยนี้ว่า "วัยนี้ เป็นระยะของชีวิตที่เหมาะสมที่สุดที่จะทำการสอน" เนื่องจากผู้ใหญ่ในช่วงนี้ ได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเองมามาก ประสบการณ์ต่างๆ จากชีวิตช่วยเสริมสร้างสติปัญญาให้ผู้ใหญ่มีข้อมูลเพียงพอในการใช้เหตุผล ใช้ความนึกคิดริเริ่ม และรู้จักปัญหาต่างๆ

กษกร สังขชาติ (2533) ได้สรุปลักษณะและธรรมชาติของวัยผู้ใหญ่ไว้ย่อๆว่า ผู้ใหญ่ไม่ชอบให้สอน แต่ชอบให้แนะแนว แล้วเขาจะเรียนรู้ได้เอง ผู้ใหญ่จะมีความสำนึกในตนเองเสมอว่า เขาไม่ใช่เด็ก จะปฏิบัติต่อเขาอย่างเด็กไม่ได้ และผู้ใหญ่จะเรียนได้ดีเมื่อเป็นสิ่งที่ต้องการและมีประสบการณ์มาแล้ว ดังนั้นปัจจุบัน จุดเน้นในเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่ เปลี่ยนแปลงไปจาก "การสอน" หรือการฝึก มาเน้นที่ "การเรียนรู้" คือเน้นให้ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองแทนที่จะมุ่งไปที่การสอนเหมือนที่ทำกับเด็กๆ (ปฐม นิคมานนท์, 2528)

เอ็ดเวิร์ด แอล ฮอร์นไคค์ (Thorndike อ้างถึงใน กษกร สังขชาติ, 2533) ได้กล่าวว่า ผู้ใหญ่นั้นสามารถเรียนรู้ได้ ความสามารถในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะลดลงเพียงเล็กน้อยไม่ถึงปีละ 1 เปอร์เซ็นต์ เมื่ออายุเลย 25 ปีไปแล้ว ซึ่งการเรียนรู้หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากประสบการณ์ และการเปลี่ยนแปลงนี้ไม่ได้หมายถึง เฉพาะการรับสิ่งใหม่ๆ หรือการเพิ่มสิ่งใหม่ๆ เข้าไปเท่านั้น หากหมายถึงการปรับสภาพและปรับโครงสร้างภายในตัวบุคคลด้วย ดังที่เบนจามิน บลูม (Bloom อ้างถึงใน ปฐม นิคมานนท์, 2528) ได้แยกประเภทพฤติกรรมการเรียนรู้เป็น 3 ประเภทคือ

1. ด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Domain) ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรู้ ความจำหรือความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น รู้มากขึ้น ถกต้องยิ่งขึ้น มีความคิดอ่านดีขึ้น คิดรอบคอบ สมเหตุสมผลยิ่งขึ้น เป็นต้น

2. ด้านจิตใจ (Affective Domain) ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรู้สึก ค่านิยม เช่น มีความเชื่อมั่นในตัวเองมากขึ้น มีความหนักแน่นยิ่งขึ้น มีความรับผิดชอบดีขึ้น เป็นต้น

3. ด้านทักษะหรือการปฏิบัติ (Psychomotor Domain) เป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านการกระทำ เช่น ความคล่องแคล่ว ความชำนาญในการกระทำสิ่งต่างๆ เช่น ทำงานได้ถูกต้องรวดเร็วยิ่งขึ้น เป็นต้น

จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้านดังกล่าว แต่พฤติกรรมการเรียนรู้ด้านที่ยากที่สุดคือด้านจิตใจ ดังเช่น สกนธ์ จันทักษ์ (2529) ได้ศึกษาผลการเรียนรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของเยาวชน พบว่า การเรียนรู้ทางการเมืองของเยาวชนโดยใช้ศูนย์เยาวชนเป็นต้นการในการเรียนรู้นั้น สำเร็จเฉพาะในด้านการเรียนรู้ (Cognitive Orientation) เท่านั้น แต่ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ในด้านการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Affective Orientation) ดังนั้น การที่จะทำให้ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ด้านจิตใจ ความรู้สึก ต้องใช้วิธีการหารูปแบบที่ต้องจัดสถานการณ์และเงื่อนไขที่เหมาะสม เพื่อที่จะสามารถทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และเกิดการเรียนรู้ด้านจิตใจ ทัศนคติได้

เปาโล แฟร์ ได้มีวิธีการสอนที่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้านทัศนคติได้โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ โดยใช้รูปภาพหรือภาพถ่ายให้เห็นสถานการณ์ที่เป็นปัญหา มีการวิเคราะห์อย่างอิสระ โดยไม่มีการยึดเยียดความคิดเห็นให้แก่กัน และผู้สอนจะต้องไม่ชักโยงเรื่องหรือประเด็นคำถามไปในทางที่ชี้นำ เพื่อให้ผู้เรียนเห็นมูลเหตุของปัญหาอย่างแท้จริง นั่นคือ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเจตคติ ดังที่จะกล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

แนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของเปาโล แฟร์

1. แนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของเปาโล แฟร์

เปาโล แฟร์ เห็นว่ามนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่มนุษย์มีความนึกคิด มีจิตสำนึก (Consciousness) และการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอ ซึ่งจิตสำนึกของเปาโล แฟร์ มีความหมายลึกซึ้งในเชิงปรัชญา หมายถึง ความรู้ในสิ่งที่เป็นสิ่งจรรยา สิ่งที่เป็น

สภาวะที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์และสิ่งที่เป็นโลกของมนุษย์ เปาโล แฟร์ซีให้เห็นว่า ความนึกคิดและการที่มนุษย์จะมีความรู้ในเรื่องใดและลักษณะใดนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ธรรมชาติที่แท้จริงของสภาพแวดล้อมที่บุคคลแต่ละคนต้องดำรงชีวิตอยู่ จะส่งผลให้บุคคลแต่ละคน มีความนึกคิดและมีความรู้ที่แตกต่างกันไป (อุนตา นพคุณ, 2523)

ดังนั้น ความสำคัญจึงอยู่ที่กระบวนการของการสร้างมโนธรรมสำนึก (Conscientization) สุนทร สุนันท์ชัย (2523) ได้กล่าวว่า มโนธรรมสำนึก (Conscientization) หมายถึง "การเรียนรู้เพื่อที่จะแลเห็นความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม และการปฏิบัติการเพื่อขจัดองค์ประกอบที่กดขี่นั้นเสีย" และความหมายอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง "กระบวนการซึ่งมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการ ซึ่งมีการสำนึกอยู่ ไม่เพียงแต่เป็นผู้รับบรรลุถึงซึ่งความตระหนักในสภาพความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งหลอมเหลาชีวิตของเขาและวิสัยสามารถของเขาที่จะ เปลี่ยนแปลงสภาพเช่นนั้น"

ส่วนอุนตา นพคุณ (2523) ได้กล่าวว่า กระบวนการจิตสำนึกหรือกระบวนการความนึกคิด (Conscientization) หมายถึง การกระตุ้นให้บุคคลเข้าใจตัวเองในทางที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสังคมของตนด้วยระบบการศึกษาแบบ "ปลดปล่อย" ซึ่งผู้เรียนจะต้องใช้วิจารณญาณ แนวความคิดและเหตุผลที่มาของสิ่งต่างๆ การที่จะเข้าถึงกระบวนการจิตสำนึกนั้น ไม่ได้หมายถึงเพียงสติปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการผสมผสานระหว่างการกระทำและการใคร่ครวญ

ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า กระบวนการจิตสำนึก หรือมโนธรรมสำนึกมีความหมายเดียวกัน และในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า กระบวนการจิตสำนึกซึ่งหมายถึง การที่ผู้เรียนเข้าใจตนเองในทางที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและสังคม ตระหนักในสภาพความเป็นจริงของปัญหา โดยไม่ได้ใช้สติปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็น การผสมผสานระหว่างการกระทำและการใคร่ครวญ เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ดังกล่าวให้ดีขึ้น

เนื่องจากมนุษย์มีสติปัญญา มนุษย์มีความนึกคิด ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นผู้กระทำการและสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนเองได้ ซึ่งการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึก

ของเขาเสมอ ถ้าหากมนุษย์มีจิตสำนึกที่ดี มนุษย์จะเข้าไปมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสังคม จากคำกล่าวเบื้องต้นเหล่านี้ จึงสรุปได้ว่า จิตสำนึกมีความสำคัญที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมของมนุษย์ จิตสำนึกสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการใคร่ครวญ (Reflection) ด้วยการกระตุ้นให้ผู้เรียนหรือประชาชนเข้าใจตัวเองในทางที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและสังคมของตน ให้ผู้เรียนมีการใช้วิจารณ์อย่างลึกซึ้งขบคิดในปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อค้นหาเหตุผล สาเหตุที่แท้จริงของสิ่งต่างๆจนบรรลุถึงขั้นวิพากษ์วิจารณ์ เมื่อใดที่มนุษย์ตระหนักในปัญหา มีการใคร่ครวญวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ปัญหาต่างๆอย่างลึกซึ้ง นั้นหมายถึงว่ามนุษย์ได้เข้าถึงกระบวนการจิตสำนึก (Conscientization) แล้ว

เนื่องจากเปาโล แฟร์ เป็นนักการศึกษาที่มีทัศนะรุนแรง เชิงปฏิรูปมากที่สุด (อุนตานพคุณ, 2523) เปาโล แฟร์จึงเห็นว่า ประเทศในโลกที่สาม ประชาชนในชนบทอยู่กันตามธรรมชาติ ตามบุญตามกรรม ประชาชนดุ่นกับสภาพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจนตนเองไม่รู้สึกรู้ว่าได้สูญเสียอะไร ความจำเจต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอันมีลักษณะกดขี่เช่นนั้น เปาโล แฟร์เรียกว่า Culture of Silence คือวัฒนธรรมเงียบ หมายความว่าประเพณีที่ผู้คนไม่แสดงความรู้สึกนึกคิด ไม่ปริปากโต้แย้ง ไม่รู้จักแสดงความคิดเห็น ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบ้านการเมือง ไม่รู้ว่าใครปกครองและปกครองเพื่ออะไร ไม่รู้ว่าการเลือกตั้งคืออะไรและเลือกตั้งเพื่ออะไร พวกเขาได้แต่คอยรับคำแนะนำ คล้อยตามกับค่านิยม วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อจากสังคมเมือง ในสภาพเช่นนี้ ประชาชนยังไม่ตระหนักถึงสภาพที่เป็นจริงของตนเอง ยังไม่สำนึกในความต่ำต้อยหรือถูกกดขี่ครอบงำของตน แต่เมื่อใดที่โครงสร้างของสังคมเกิดรอยโหว่ขึ้น ประชาชนจะมีการเคลื่อนไหวจนสามารถจะเห็นสภาพความจริงซึ่งแต่เดิมไม่เคยเห็น แล้วประชาชนจะสำนึกในความถูกครอบงำ จะแสดงออกซึ่งข้อเรียกร้องต่างๆมากขึ้น เริ่มตระหนักในสภาพความเป็นจริงของสังคมมากขึ้น

จากสภาพปัญหาที่ประชาชน ผู้ถูกกดขี่ขาดจิตสำนึกในความสามารถของตนเอง และเห็นว่าตนเองด้อยกว่าผู้อื่นดังกล่าว เปาโล แฟร์จึงคิดที่จะแก้ระบบที่ผู้รัดมนุษย์มิให้เป็นอิสระนั้นให้ผ่อนคลายลง ให้มนุษย์ได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้อื่น โดยให้การศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเองและรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น เมื่อแต่ละคนเกิดความตระหนักในความเป็น

มนุษย์ของตน เห็นว่าตนยังได้รับการปฏิบัติไม่เป็นธรรม ก็ย่อมจะทำให้เกิดความตื่นตัว ทำให้เกิดการเจรจาตกลงหรือรวมกลุ่ม เรียกร้องขอความเป็นธรรมจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง อันจะมีผลให้มีการปรับปรุงในทางที่จะทำให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรมในสังคมยิ่งขึ้น แต่วิธีการของเปาโล แฟร์มิได้ชักชวนให้ใช้วิธีรุนแรง แต่ให้ผู้ออกกคชี่เข้าถึงซึ่งกระบวนการจิตสำนึก

(Conscientization) กล่าวคือ ให้เข้าใจสภาวะที่ขัดแย้งและหาทางลดความขัดแย้ง การ

เอารัดเอาเปรียบลงโดยการตั้งปัญหาให้ขบคิดมีการสนทนา วิพากษ์วิจารณ์จนเกิดจิตสำนึก

(สุนทร สุนันท์ชัย, 2523) ซึ่ง เดวิด เวอร์เนอร์ และ บิล โบเวอร์ (Werner and Bower, 1988) ได้อธิบายระดับของจิตสำนึกของเปาโล แฟร์ว่า มี 3 ระดับ คือ

1.1 จิตสำนึกขั้นครึ่งๆกลางๆ (Semi - Intransitive หรือ Magic awareness) ในขั้นนี้ ผู้คนจะอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตว่าเป็นเพราะอิทธิพล หรืออำนาจที่ไม่สามารถเข้าใจ และความควบคุมได้ เขาคิดว่าสิ่งที่เกิดขึ้นกับเขาเป็นเรื่องของโชคชะตา หรือความต้องการของพระเจ้า ไม่มีใครกล่าวโทษการทำงานหนักและตำหนิว่าร้ายความทุกข์ทรมานที่พวกเขาได้รับ พวกเขาอดทนในฐานะที่เป็นความจริงของชีวิตว่าพวกเขาไม่สามารถทำอะไรได้ ถึงแม้ว่าปัญหาของเขาเป็นปัญหาที่ใหญ่ เช่น ปัญหาสุขภาพ ความยากจน การว่างงาน แต่พวกเขาก็ไม่ยอมรับว่าเป็นปัญหา พวกเขาถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ แต่ในขณะที่เดียวกัน พวกเขาขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจหรืออำนาจที่เขา กล่าว และพยายามทำให้ผู้มีอำนาจพอใจ พวกเขาทำตามคำสั่งจากเบื้องบน พวกเขาเห็นว่า พวกเขาต่ำต้อย ไม่สามารถที่จะมีทักษะและความคิดมากกว่าผู้ที่พวกเขาเชื่อว่า "ดีกว่า" พวกเขา

1.2 จิตสำนึกขั้นธรรมดา (Naive - Transitive หรือ Naive awareness) เป็นขั้นที่ยังเข้าใจอย่างไม่สมบูรณ์ คนที่อยู่ในขั้นนี้ พวกเขายอมรับการทำงานหนักอย่างไม่แสดงกิริยาอะไร พวกเขาพยายามดิ้นรนให้ดีที่สุด เพื่อให้พวกเขาสามารถค้นพบตัวเอง อย่างไรก็ตาม พวกเขายังคงยอมรับค่านิยม บทบาทและระเบียบทางสังคมที่มาจากเบื้องบน (ผู้มีอำนาจ, เจ้าของที่ดิน เป็นต้น) ในความเป็นจริง พวกเขาพยายามเลียนแบบชนชั้นสูงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น เสื้อผ้า ทรงผม ภาษา การเลี้ยงดูด้วยนมขวดมากกว่านมแม่ ในขณะที่เดียวกัน เขามักไม่ยอมรับ หรือถูกความเชื่อและประเพณีของคนในชาติของเขาเอง พวกเขาโทษการทำงาน

หนักของคนจนว่า เนื่องจากความไม่รู้ และขาดความทะเยอทะยาน พวกเขาไม่พยายามจะพิจารณา วิเคราะห์ หรือเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคม

1.3 จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical หรือ Critical awareness) ขณะที่คนเริ่มที่จะพัฒนาไปสู่จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ พวกเขาพิจารณาสาเหตุของความยากจน และปัญหาอื่นๆของคนอย่างระมัดระวังยิ่งขึ้น เขาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการสังเกตและเหตุผล มากกว่าอธิบายด้วยอภินิหารหรือเวทมนตร์คาถา เขาเริ่มมีคำถามเกี่ยวกับค่านิยม บทบาทและความคาดหวังที่เกิดขึ้นโดยอำนาจของการของพวกเขา พวกเขาจะมีการคิดใคร่ครวญ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆในสังคมอย่างลึกซึ้ง เขาพบว่าไม่ใช่ปัจเจกบุคคลที่จะรับผิดชอบความไม่เท่าเทียมกัน ความยุติธรรม ความเสียหาย แต่เป็นระบบของสังคมที่จะได้รับผลกระทบ คนที่รู้จักวิเคราะห์ เริ่มตระหนักถึงว่าเพียงแต่การเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐาน และวิถีปฏิบัติของโครงสร้างสังคม เป็นสิ่งที่เลวที่สุดระหว่างคนรวยกับคนจนที่จะต้องถูกทำให้ถูกต้อง นอกจากนั้น ผู้ที่มีจิตสำนึกในขั้นนี้จะต้องมีความเชื่อมั่นในตัวเอง ยอมรับฟังผู้อื่นและไม่หลีกเลี่ยงภาระหน้าที่ของตนเองอีกด้วย

2. วิธีการสร้างจิตสำนึกตามแนวคิดของเปาโล แฟร์

2.1 การสนทนา (Dialogue)

เปาโล แฟร์ (Freire อ้างถึงใน สุนทร สุนันท์ชัย, 2523) มุ่งสอนให้คนมีมโนธรรมสำนึก โดยใช้วิธีการพูดคุยหรือสนทนา (Dialogue) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน โดยดึงปัญหาสังคมเข้ามาขบคิดระหว่างผู้เรียนและผู้สอน หรือระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง ผู้เรียนจะต้องรู้จักคิดโดยตนเองและแสดงความคิดเห็นออกมาอย่างไม่ยึดเหี้ยมความคิดให้แก่กัน ซึ่งจะทำให้เกิดการศึกษาอย่างเสรี ไม่เป็นการกดขี่มนุษย์ทางความคิด เปาโล แฟร์ต้องการให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกถึงขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) นั่นคือ พัฒนาจากจิตสำนึกขั้นต้นๆ ได้แก่จิตสำนึกอย่างครึ่งๆกลางๆ (Semi-Intransitive) จิตสำนึกอย่างธรรมดา (Naive-Transitive) เป็นจิตสำนึกอย่างวิพากษ์วิจารณ์ (Critical) นั่นคือ ให้ประชาชนเป็นผู้คิด ผู้กระทำเอง ขบคิดในปัญหาสังคมอย่างลึกซึ้ง รู้จักคิด รู้จักถามเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า เขามองสภาพการณ์ที่เป็นอยู่อย่างไร มีความเชื่อมั่นในตัวเองและยอมรับฟังผู้อื่น

แอนน์ ไฮบ และ แซมลี ทิมเมล (Hope and Timmel, 1984) กล่าวว่า เป้าโล
 แพร่ใช้วิธีสนทนาพาทิ (Dialogue) เป็นหลัก ในการสอนให้ประชาชนเข้าใจถึงความครอบงำหรือ
 ความกดขี่ ให้เข้าใจถึงความกดขี่ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ชนชั้น เนื่องจาก
 ไม่มีใครรู้คำตอบทุกอย่าง และไม่มีใครที่ไม่รู้อะไรไปเสียทุกอย่างเช่นกัน ความเข้าใจของแต่ละคน
 จะแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน ดังนั้น บทบาทของผู้สอนคือ สร้างรหัสให้เกิด
 การสนทนา "อย่างแท้จริง" ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจถึงสถานการณ์อย่างชัดเจน ซึ่งพวกเขาจะจำได้
 ว่า พวกเขาได้พูดอะไร และได้ค้นพบอะไร และจะจำได้มากกว่าสิ่งที่ครูบอกเขา ขณะเดียวกันผู้สอน
 จะต้องพูดให้น้อยที่สุด แต่จะต้องกระตุ้นให้กลุ่มผู้เรียนมีการถกเถียง อภิปรายปัญหาให้ลึกซึ้งเท่าที่จะ
 สามารถทำได้

2.2 การสร้างรหัส (Codes)

การที่ผู้เรียนจะเกิดการสนทนาวิพากษ์วิจารณ์ได้นั้น ขึ้นอยู่กับรหัสที่เลือกมาเสนอว่ามี
 ความสำคัญต่อชุมชนเพียงใด และรหัส (code) สามารถก่อให้เกิดคำถาม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงให้
 สัมพันธ์กับชีวิตจริงของผู้เรียนเพียงใด นั่นก็คือ สถานการณ์นั้นจะต้องสามารถจุดประกาย (spark)
 กระตุ้นให้ผู้เรียนจนเกิดความตระหนัก เข้าใจในปัญหานั้นได้เป็นอย่างดี แต่ขณะเดียวกัน รหัสจะ
 ต้องไม่โจ่งแจ้ง ชัดเจนมากเกินไป จนอาจกลายเป็นผู้สอนเป็นผู้ครอบงำที่จะให้ผู้เรียนวิพากษ์
 วิจารณ์ในสิ่งที่ตนเองต้องการ แต่ก็ไม่ควรคลุมเครือมากจนไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้

แอนน์ ไฮบ และ แซมลี ทิมเมล (Hope and Timmel, 1984) กล่าวว่า
 รหัสจะต้องเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดคำถาม มิใช่เตรียมแก้ปัญหา ซึ่งอาจใช้รูปภาพละคร สไลด์ ภาพยนตร์
 บทกลอน เพลง แผนภูมิ เรื่องเล่าหรือบทความจากข่าว หรือกรณีศึกษาเป็นสิ่งที่นำเสนอเป็นรหัส
 ภาพที่คนเรามองเห็นถูกนำมาใช้ในการศึกษามาเป็นเวลานานแล้ว แต่มันก็ยังเป็นเพียงรูปภาพไม่ใช่
 รหัส (Illustration, not codes) รหัสจะต้องแสดงให้เห็นถึงปัญหา ไม่ใช่คำตอบ ซึ่ง
 การสร้างรหัส มีหลักการดังนี้

1. จะต้องมึเนื้อหาที่ชุมชนสามารถเกิดความรู้สึกที่รุนแรง
2. แสดงถึงชีวิตประจำวัน

3. มีลักษณะขัดแย้ง เพื่อที่จะสามารถสร้างความสำนึก และคำถาม
4. จะต้องมึเนื้อหาหรือแก่นเพียงอย่างเดียว เพื่อที่การสนทนาจะสามารถอภิปราย

ได้อย่างลึกซึ้ง

5. ต้องธรรมดา ชัดเจน และมีความกระชับ
6. หลีกเลี่ยงรายละเอียดที่จะทำให้เขา โดยเฉพาะสิ่งที่มาจากสถานการณ์ภายนอก

นอก

7. กระตุ้นความสนใจและกระตือรือร้นของกลุ่มผู้เรียน

2.3 ขั้นตอนคำถามที่จะนำไปสู่จิตสำนึก (Step of Discussion)

เดวิด เบอร์เนอร์ และ บิล โบเวอร์ (Werner and Bower, 1988) ได้อธิบายว่า เพื่อที่จะช่วยให้คนพิจารณาตนเองและโลกอย่างใกล้ชิด เปาโล แพรพบว่า การเริ่มสนทนาอภิปรายโดยให้แต่ละคนพิจารณาคำหลัก สิ่งของ หรือสถานการณ์อย่างระมัดระวังจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งคำหลักหรือรูปภาพที่ใช้ จะต้องจุดประกายกลุ่มผู้เรียนที่จะสนทนาถึงตัวพวกเขา สถานการณ์ของพวกเขา ความสามารถของพวกเขา และปัญหาของพวกเขา บ่อยครั้งที่คำๆเดียวหรือภาพๆเดียวอาจจะใช้เวลาในการสนทนา 1 - 2 ชั่วโมง ซึ่งรหัสจะมีลักษณะเหมือนพดกกล่าวคือ รหัสจะอยู่ตามพด การสนทนา วิพากษ์วิจารณ์จะแผ่ออกสู่ปลายพด ซึ่งมีการกระจายออกได้หลายทิศทาง ลักษณะประเด็นคำถามที่จะนำไปสู่จิตสำนึกนั้น มีขอบเขตของคำถาม 4 ด้านคือ

1. ชื่อของปัญหา (Naming the Problem) เป็นการสนทนาถึงสิ่งที่มองเห็นจากรหัส เช่น ท่านเห็นอะไรในภาพนี้? พวกเขามีชีวิตอยู่อย่างไร? พวกเขา กำลังทำอะไร?
2. ผล (Effects) เป็นผลจากปัญหาในข้อที่ 1 เช่น ที่บ้านคุณมีโทรทัศน์เหมือนในภาพหรือไม่? มีกี่ครอบครัวในหมู่บ้านที่มีโทรทัศน์? พวกเขาใช้เวลาเท่าไรในการดูโทรทัศน์?
3. สาเหตุของปัญหา (Causes) เช่น ประชาชนเรียนรู้อะไรจากโทรทัศน์? เด็กๆ ที่ดูโทรทัศน์มากๆจะมีผลอย่างไร?
4. ความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหา (Possible Solutions) เช่น เป็นไปได้หรือไม่ที่จะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีโทรทัศน์

แอนน์ ไฮป และ แซลลี ทิมเมล (Hope and Timmel, 1984) อธิบายว่า ปัญหาเปรียบเสมือนวัชพืช ถ้าตัดเฉพาะส่วนหัว อีกไม่นานมันก็จะงอกขึ้นมาอีก แต่ถ้าเราขุดลงไปให้ลึก และถอนรากมันทิ้งมันก็จะตาย เพราะฉะนั้น จุดมุ่งหมายของผู้สอนก็คือ กระตุ้นให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ให้ลึกเท่าที่กลุ่มจะสามารถทำได้ เพื่อให้ถึงรากที่แท้จริงของปัญหา ซึ่งขั้นตอนคำถามมี 6 ชั้น คือ

1. บรรยายเกี่ยวกับรหัส (Description of Code) ลักษณะคำถามได้แก่ คุณเห็นอะไรในภาพนี้? คุณคิดว่าพวกเขากำลังทำอะไร? คุณคิดว่าพวกเขารู้สึกอย่างไร?
2. การวิเคราะห์ครั้งแรก (First Analysis) จะเป็นการเริ่มที่จะถามว่าทำไม เช่น ทำไมพวกเขาถึงทำอย่างนั้น? พวกเขาทำอะไร? ทำไมๆๆๆ กลุ่มจะถูกท้าทายให้เปลี่ยนจากการสังเกตมาเป็นการคิด
3. ชีวิตจริง (Real Life) เมื่อกลุ่มได้วิเคราะห์ ถกเถียงกันอย่างทั่วถึงแล้วต่อไป คำถามจะถามในลักษณะที่ว่า มันเกิดขึ้นในชีวิตจริงหรือไม่? ซึ่งถ้ารหัสแสดงให้เห็นถึงแก่นเรื่องอย่างชัดเจน มักจะได้รับคำตอบว่า ททุกวัน หรือตลอดเวลา จากนั้น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนยกตัวอย่างและอธิบายถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับในชีวิตจริงๆ เพื่อที่จะไปสู่การอภิปรายลึกลงไปถึงรากแห่งความเป็นจริง
4. ความสัมพันธ์ของปัญหา (Related Problem) เป็นการพิจารณาความสัมพันธ์ของปัญหา เช่น ปัญหานี้จะนำไปสู่อะไร
5. สาเหตุที่แท้จริง (Root Cause) เป็นการวิเคราะห์ในระดับลึก เพื่อให้ถึงสาเหตุที่แท้จริง ซึ่งคำถามในขั้นนี้ เป็นหัวใจของการเกิดจิตสำนึก เช่น สาเหตุที่แท้จริงของปัญหานี้คืออะไร? ทำไม?
6. การวางแผนปฏิบัติการ (Action Planning) เป็นการวางแผนว่า เราสามารถทำอะไรกับมันได้บ้าง

2.4 บทบาทหน้าที่ของผู้สอนเพื่อที่จะให้ผู้เรียนเกิดจิตสำนึก

เปาโล แฟร์ (Freire อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ, 2527) เห็นว่า การศึกษาคควรเป็นการศึกษาที่ปลดปล่อยให้ผู้เรียนเป็นอิสระ และช่วยให้ผู้เรียนเกิดจิตสำนึกในตัวผู้เรียนเอง

การศึกษาตามวิธีการเช่นนี้ จะเป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้เรียนที่ไม่มีความรู้ เกิดการเรียนรู้ขึ้น เกิดความเข้าใจในตัวเองและสภาพแวดล้อมรอบตัว สามารถวิเคราะห์วินิจฉัยสภาพและสิ่งแวดล้อมของตนเองได้ เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม อันตา นพคุณจึงเห็นว่า ผู้สอนควรกระทำบทบาทหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองในทางที่สัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคม ด้วยวิธีการศึกษาแบบปลดปล่อย (Reflection)
2. ไม่ควรสอนแบบระบบธนาคาร (Banking System) คือการสะสมความรู้ กล่าวคือ ครูเอาความรู้ไปฝากไว้กับหัวสมองของผู้เรียน ผู้เรียนคือธนาคาร คอยรับฝากแต่ข้อมูลจากครู
3. ผู้สอนควรยึดหลักการที่ว่า
 - ไม่มีใครสอนใครได้
 - ไม่มีใครเรียนรู้ตามลำพังได้
 - บุคคลเรียนรู้ร่วมกันโดยการปฏิสัมพันธ์กับโลกของตน
4. ผู้สอนต้องช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก ให้ผู้เรียนได้ใช้ศักยภาพของตน ด้านสติปัญญา ร่างกายและจิตใจ

เดวิด เวอร์เนอร์ และ บิล โบเวอร์ (Werner and Bower, 1988) ได้อธิบายว่า มีหลายวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสำนึกในความสามารถของพวกเขาในการที่จะเข้าใจและเปลี่ยนแปลงชีวิตของพวกเขา ซึ่งมันรวมถึง การใช้วิธีการสอนช่วยในการสำรวจ ค้นพบและฝึกแก้ปัญหาจากชีวิตจริง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้สอนหรือผู้นำกลุ่มจะต้องปฏิบัติต่อผู้เรียนด้วยความเท่าเทียมกัน เคารพในความคิดของเขา และช่วยเหลือเขาในการถามวิเคราะห์อย่างเปิดกว้าง กล่าวคือ ผู้สอนจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. ต้องระลึกเสมอว่า ตนเองเป็น "ผู้อำนวยความสะดวก" ไม่ใช่ "ผู้สอน"
2. หลีกเลี่ยงการให้ความคิดเห็นของตนเองแก่กลุ่ม
3. สนับสนุนให้กลุ่มมีกิจกรรมร่วมกัน

4. ทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าเขาอยู่ท่ามกลางเพื่อนๆ และให้รู้สึกว่ามีอิสระที่จะพูด แสดงความคิดเห็น
5. แนะนำให้ผู้เรียนฟังอย่างระมัดระวังและเสียงที่จะขัดคอคนอื่น
6. เตือนผู้เรียนว่า อย่าเพียงแต่ฟังว่าคนอื่นพูดอะไร แต่ให้คิดตามอย่างระมัดระวัง หรือไม่กี่ต้องวิเคราะห์สิ่งที่ฟัง

2.5 ขั้นตอนการสอนของเปาโล แฟร์

สุนทร สุนันท์ชัย (2523) ได้อธิบายว่า ขั้นตอนการสอนของเปาโล แฟร์มี 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 Codification เป็นการเสนอสถานการณ์ที่เป็นจริงให้แก่ผู้เรียน ควรจะได้มาจากการสำรวจในท้องถิ่นและสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน เช่น การทำงาน ในไร่นา การประชุมกลุ่มชาวบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา หรือบิดา มารดากับบุตร โดยสถานการณ์ที่เลือกมาเสนอแก่ผู้เรียน ต้องเป็นสถานการณ์ที่มีลักษณะขัดแย้ง (Contradiction) ซึ่งวิธีเสนอสถานการณ์อาจทำได้ด้วยวาจา รูปภาพ วัสดุ ภาพยนตร์ เทปอัดเสียง ภาพฉาย วัสดุสำหรับการอ่าน แต่การอธิบายสถานการณ์ ต้องหลีกเลี่ยงการจูงใจให้เอนเอียง คล้อยตามอันจะเป็นวิธีของผู้กดขี่

ขั้นตอนที่ 2 Decoding เป็นการถอดความหมายจากสถานการณ์ออกมาโดยวิธีการสนทนาพาทิ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูกับผู้เรียนและระหว่างผู้เรียนด้วยกัน เพื่อให้เห็นความหมายในแง่ต่างๆทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม

2.6 วิธีสร้างจิตสำนึก

การเกิดจิตสำนึกสามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดย การให้การศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักความสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น เมื่อแต่ละคนเกิดความตระหนักในความ เป็นมนุษย์ของตน เห็นว่าตนยังได้รับการปฏิบัติไม่เป็นธรรม ก็ย่อมจะทำให้เกิดการตื่นตัว ตระหนัก

ในสภาพความขัดแย้ง เกิดการเจรจาตกลง รวมกลุ่มเรียกร้องขอความเป็นธรรม ซึ่งเปาโล แฟร์ ใช้วิธีการพูดคุย หรือสนทนา (Dialogue) โดยลักษณะคำถามที่ถามผู้เรียนที่จะนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกชั้นวิพากษ์วิจารณ์มีลักษณะดังนี้

1. ท่านเห็นอะไรที่เกิดขึ้นในภาพนี้
2. ทำไมมันถึงเกิดขึ้น
3. มันเกิดขึ้นในชีวิตจริงๆหรือไม่
4. ปัญหานี้นำไปสู่อะไร
5. สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาคืออะไร
6. เราจะทำอะไรเกี่ยวกับปัญหานี้

ซึ่งเมื่อผู้เรียนได้สนทนาในประเด็นคำถามเหล่านี้ พวกเขาจะเป็นผู้คิด เป็นผู้กระทำ ตระหนักในสภาพปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นกับพวกเขา หลังจากเสนอให้ผู้เรียนพิจารณาจากรหัส แล้วเชื่อมโยงเข้าสู่ชีวิตจริงของพวกเขา เพื่อที่พวกเขาจะได้คิดให้ลึกลงไปให้ถึงรากหรือสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจิตสำนึกชั้นวิพากษ์วิจารณ์ แต่การบรรลุถึงชั้นวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้หมายถึงการใช้สติปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการผสมผสานระหว่างการกระทำและการใคร่ครวญด้วย

หัวใจสำคัญของการสร้างจิตสำนึกของเปาโล แฟร์คือ การให้ผู้เรียนมีโอกาสคิดด้วยตนเอง มีการนำปัญหาสังคมมาขบคิด แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ สนทนาในปัญหา (Dialogue) จนเกิดความตระหนักและเห็นปัญหาในสังคมที่เขาดำรงชีวิตอยู่ อันเป็นการปลดปล่อยให้มนุษย์มีเสรีภาพอย่างแท้จริง จากการกระทำดังกล่าววัฒนธรรมเจียบจะค่อยๆเปลี่ยนแปลงไป

แนวความคิดเกี่ยวกับ "คิดเป็น"

1. ความหมายของการคิด

มรดกที่มีค่าอย่างมากที่สุดที่คนกรีกได้ให้ไว้แก่โลก คือ นิสัยในการใช้สติปัญญา และความคิดเกี่ยวกับการใช้เหตุผลในเชิงตรรกศาสตร์ (จุกาทัพบ์ อุมะวิชนี, ผู้แปล 2526) จาก

คำพูดนี้ แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีการคิดมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณถ่ายทอดมาเป็นเวลาที่ยาวนานแล้ว และมีนักปรัชญา นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการคิดไว้มากมาย ซึ่งสรุปได้ดังนี้

จอห์น ดิวอี้ (Dewey quoted in Hudgins, 1977) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความคิดว่า "การคิดเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ฉงน สนเท่ห์ หรือความรู้สึกยุ่งยากในสมอง และการพยายามค้นหา เส้นสายหรือการที่จะหาเครื่องมือที่จะช่วยแก้ความสัมพันธ์และขจัดความสัมพันธ์เหล่านั้น"

จายาสวอล (Jayaswal อ้างถึงใน สุภา พินนาค, 2529) กล่าวว่า การคิดเป็นการกระทำของจิตมนุษย์ การคิดช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดความมานะพยายาม และบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ดังนั้น การคิดจึงทำให้การกระทำและการปรับตัวของบุคคลดีขึ้น

ศิริโสภาคย์ บุรพาเดชะ (2528) เห็นว่า การคิด เป็นกระบวนการของจิตใจซึ่งมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ และมีความซับซ้อนไม่แพ้การเรียนรู้ แม้ว่าเราจะรู้ว่าทุกคนมีความคิด แต่ก็ไม่สามารถจะเห็นได้โดยตรง ต้องอนุมานจากการกระทำ การคิดไม่มีขอบเขตจำกัด และมีความคล้ายคลึงกับคำว่าจินตนาการ (Imagination) แต่จินตนาการเป็นเพียงความคาดคะเนในเหตุการณ์ สิ่งของหรือปรากฏการณ์เท่านั้น ส่วนการคิดมักเป็นกระบวนการแก้ปัญหา หรือพยายามหาเหตุผลของมนุษย์เพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบประจำวัน

สุภา พินนาค (2529) ได้สรุปแนวคิดและนิยามเกี่ยวกับความคิดของนักปรัชญา นักการศึกษาต่างๆไว้ดังนี้

1. พื้นฐานสำคัญของการคิดคือการรับรู้ ความจำ ภาษา และความรู้ ความเข้าใจ
2. การคิดมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่เกิดจากการกระตุ้นของสิ่งเร้าภายใน หรือสิ่งเร้าภายนอก
3. การคิดเป็นพฤติกรรมภายในที่มีความซับซ้อน และเป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในสมอง ไม่สามารถสังเกตได้โดยตรง
4. การคิดเป็นกระบวนการของข้อมูล ซึ่งเป็นความรู้ ความเข้าใจของบุคคลที่เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง

5. การคิดเป็นพื้นฐานสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาของมนุษย์
6. การคิดช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตนเอง และสิ่งแวดล้อมให้มีความผสมกลมกลืนซึ่งกันและกัน

โดยที่มนุษย์คิดเป็น มนุษย์จึงมีอะไรพิเศษไปกว่าสัตว์และเครื่องคอมพิวเตอร์ มนุษย์จะสามารถตัดสินใจด้วยความเห็นอกเห็นใจ กรุณาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อดทน เสียสละ สามารถมองดูประโยชน์ของผู้อื่น ของส่วนรวม เข้ามาประกอบในการวินิจฉัย ตัดสินใจ ดังนั้น จึงไม่มีการตัดสินใจที่มนุษย์คนหนึ่งคนใดจะทำเหมือนกันทุกสถานการณ์ ความแตกต่างเกิดจากการเรียนรู้สิ่งใหม่ที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญ ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษของมนุษย์ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2529) ดังนั้น จึงมีผู้จำแนกประเภทของการคิดไว้ต่างๆ ดังนี้

สุชา จันทน์เอม (2533) ได้แบ่งการคิดออกเป็น 2 พวกใหญ่ๆ คือ

1. การคิดโดยไม่มีจุดมุ่งหมาย (undirected thinking)
2. การคิดอย่างมีจุดหมาย (the goal - directed thinking) เป็นการคิดที่มักมีบทสรุปหลังจากที่คิดเสร็จ ซึ่งได้แก่
 - 2.1 การคิดตัดสินใจปัญหา
 - 2.2 การคิดสร้างสรรค์

อุ้นตา นพคุณ (2534) ได้รวบรวมความหมายของการคิดประเภทต่างๆ และแยกประเภทความคิดไว้ดังนี้

1. การคิดประเภทใคร่ครวญ (Reflective Thinking) ซึ่ง จอห์น ดิวอี้เป็นผู้ให้คำนิยามว่า หมายถึง การพิจารณาที่มาและพื้นฐานแห่งองค์ความรู้ต่างๆ อย่างกระตือรือร้น จริงจัง และรอบคอบ ตลอดจนพิจารณาถึงผลอันจะเกิดขึ้นจากองค์ความรู้นั้นๆ ซึ่งการคิดแบบใคร่ครวญเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์คาดการณ์ไกล และสามารถควบคุมการกระทำของตนให้เป็นไปตามเจตนารมณ์

2. การคิดประเภทวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Thinking) ซึ่ง บรูซ บี ยัดกินส์ ได้ อธิบายการคิดแบบวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเจตคติทั่วไป ในการแสวงหาสิ่งที่จะเชื่อถือได้ในที่สุด เจตคติเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ บุคคลนั้นเป็นผู้มีความสามารถทางสติปัญญา โดยเฉพาะมีความสามารถที่จะวิเคราะห์และประเมินข้อโต้แย้งต่างๆได้

3. การคิดประเภทยินิโสมนสิการ ซึ่งพระราชวรมุนีได้กล่าวถึงยนิโสมนสิการว่า เป็น การใช้ความคิดอย่างถุกวิธี ตามความหมายคือ ความฉลาดคิด คิดเป็น คิดถุกวิธี รู้จักคิด รู้จัก พิจารณาส่งทั้งหลายให้ตรงตามสภาวะ และตามเหตุปัจจัยของมัน โยนิโสมนสิการเป็นการฝึก การใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถุกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดมุ่งหมายของพระพุทธธรรมอย่างแท้จริง

4. การคิดตามหลักพุทธศาสนา ลักษณะการคิดแบบพุทธศาสนามี 4 ลักษณะคือ

ก. การคิดแบบกามาวจรจิต

ข. การคิดแบบรูปาวจรจิต

ค. การคิดแบบอรุปาวจรจิต

ง. การคิดแบบโลกุตระ

5. การคิดประเภท "คิดเป็น" (Khit-Pen) คิดเป็น เป็นการคิดเพื่อแก้ปัญหาโดยตรง เนื่องจากการคิดจะมีจุดเริ่มต้นที่ตัวปัญหา แล้วพิจารณาถึงข้อมูล 3 ประเภท คือ ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลด้านชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม และข้อมูลด้านวิชาการ ต่อจากการพิจารณาถึงข้อมูลทั้ง 3 ด้าน อย่างรอบคอบแล้ว ผู้ที่จะแก้ปัญหาตัดสินใจเลือกแนวทางที่จะปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา ถ้าหากการกระทำ เพื่อแก้ปัญหาและความทุกข์หรือความไม่พอใจของบุคคลหายไป กระบวนการคิดจะยุติลง แต่ถ้าหาก บุคคลยังรู้สึกไม่พอใจ ก็ถือว่าปัญหายังแก้ไม่ได้ ดังนั้นบุคคลจะเริ่มกระบวนการคิดเพื่อแก้ปัญหาอีกครั้ง

สำหรับประเทศไทย นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความสนใจเรื่องการคิด และจาก ความเพียรพยายามของนักการศึกษาไทยกลุ่มหนึ่ง หลักการและแนวความคิดเรื่อง "คิดเป็น" จึงเกิดขึ้น และปัจจุบันได้เกิดมโนทัศน์ของ "การคิดเป็น" ได้ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายทั้ง การศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. ความเชื่อพื้นฐานของการคิดเป็น

จุดมุ่งหมายของการศึกษาในปัจจุบันที่ไม่ได้มุ่งเฉพาะความรู้ความจำเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้อย่างมีเหตุผล และมีวิจารณญาณ นั่นคือการให้ผู้เรียนรู้จักคิดนั่นเอง ดังนั้นโครงการเกี่ยวกับการศึกษาในสมัยนี้จึงมีจุดมุ่งหมาย "ให้ผู้เรียนตัดสินใจที่ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามวิธีแก้ปัญหาอันหนึ่งอันใด หลังจากได้ศึกษาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนในทางวิชาการ สิ่งแวดล้อมและตนเองที่เกี่ยวกับปัญหานั้นๆแล้ว" (สุนทร สุนันท์ชัย, 2529) ซึ่งสอดคล้องกับ อุ่นตา นพคุณ (2526) ที่ได้กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนในเชิงพัฒนาทางการเมืองจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด และทำการแก้ไข้ปัญหา และการศึกษาจะต้องส่งเสริมให้คน "คิดเป็น" หรือเกิด "กระบวนการในการคิด"

คำว่า "คิดเป็น" เริ่มใช้ในวงการศึกษานอกระบบโรงเรียนครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2515 โดย ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานของ "คิดเป็น" ว่า (โกวิท วรพิพัฒน์, 2517)

"ความต้องการของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน แต่ทุกคนมีจุดรวมของความต้องการที่เหมือนกัน คือ ทุกคนต้องการความสุข คนเรานั้นจะมีความสุขเมื่อเราและสิ่งแวดล้อมประสมกลมกลืนกันอย่างราบรื่น การที่คนเราจะทำให้ตัวเราและสังคมสิ่งแวดล้อมประสมกลมกลืนกันได้ บุคคลควร

1. ปรับปรุงตัวเราให้เข้ากับสังคมหรือสิ่งแวดล้อม
2. ปรับปรุงสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวเรา
3. ปรับปรุงทั้งตัวเราและสังคมสิ่งแวดล้อมทั้ง 2 ด้านให้ประสมกลมกลืนซึ่งกันและกัน
4. หลีกสังคมและสิ่งแวดล้อมนั้นไปสู่สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตน"

ούνตา นพคุณ (2528) เห็นว่า คิดเป็น ประกอบด้วยความเชื่อพื้นฐานเหล่านี้คือ

1. มนุษย์ทุกคนต้องการความสุข กล่าวคือ การที่มนุษย์มีความสุขได้ก็ต่อเมื่อ ตัวเราและสิ่งแวดล้อมประสมกลมกลืนกันอย่างราบรื่น ทั้งทางด้านวัตถุ ภายใจ และคิดเป็นเสนอวิธีการคิดที่ใช้ข้อมูลประกอบการคิด เพื่อแก้ปัญหาและ เกิดความพึงพอใจ

2. การใช้ข้อมูล 3 ประเภทพร้อมกันประกอบการแก้ปัญหา กล่าวคือบุคคลที่จะถือว่าเป็นคนคิดเป็น จะต้องเป็นบุคคลที่ใช้ข้อมูล 3 ประเภทพร้อมกันประกอบการพิจารณา ต้องตัดสินใจแก้ปัญหาได้แก่ข้อมูลประเภทตนเอง ข้อมูลประเภทสังคมและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลประเภทวิชาการ

3. การคิดเพื่อแก้ปัญหา โดยที่การคิดของมนุษย์มีอยู่หลายแบบ แต่คิดเป็นมีลักษณะเด่นและสำคัญคือ เป็นการคิดเพื่อแก้ปัญหาดังที่ ดร. โกวิท วรพิพัฒน์ได้กล่าวถึง ลักษณะเด่นเรื่องการคิดเป็นไว้ว่า โดยทั่วไปแล้ว คนจะมีแนวโน้มในการสกัดกั้นปัญหาและความทุกข์ของตนโดยการหลีกเลี่ยงปัญหา และเรื่องที่ทำให้ตนไม่สบายใจด้วยคำกล่าวแบบไทยๆเราว่า "ไม่เป็นไร" ที่จริงการกล่าวเช่นนี้เท่ากับว่า ผู้พูดยอมจำนนต่อสภาพการณ์ที่เขาไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ การกล่าวว่ "ไม่เป็นไร" โดยเร็วเกินไปเช่นนี้ จะหลีกเลี่ยงภาระในการใช้ความคิดแก้ไขปัญหา แต่คนที่คิดเป็นจะรู้สึกว่าเขามีหน้าที่จะต้องใช้อำนาจที่ธรรมชาติให้ไว้คือ อำนาจแห่งความนึกคิดที่จะวิเคราะห์ใคร่ครวญ และแสวงหารากเหง้าที่มาของปัญหาและความทุกข์ พิจารณาทางเลือกและคำตอบต่างๆ เพื่อจะได้ตัดสินใจกระทำการ หรือไม่กระทำการ

4. อิศรภาพและการตัดสินใจกำหนดชะตาชีวิตตนเอง จากความเชื่อของสำนักมนุษยนิยมที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีความเป็นอิสระ เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของตัวมนุษย์เอง มนุษย์มีความสามารถในการตัดสินใจ เลือกวิถีปฏิบัติต่างๆ

จากความเชื่อพื้นฐานดังกล่าว สรุปได้ว่า มนุษย์ทุกคนมีความคิด มีอิสรภาพ มีความสามารถในการตัดสินใจ แต่คนที่จะเรียกได้ว่าเป็นผู้คิดเป็นนั้น จะต้องมีการใช้ข้อมูลประกอบการคิดเพื่อแก้ปัญหา 3 ด้านพร้อมกัน เพื่อให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ผลกลมกลืนทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

3. "คิดเป็น" ในทัศนะของนักการศึกษา

วิเชียร โตร่ำพิมาย (2518) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความสามารถในการ"คิดเป็น" เพื่อสนองความต้องการของคน "คิดเป็น" ว่า น่าจะเป็นการสอนแบบแก้ปัญหาโดยเริ่มจากปัญหาเป็นอันดับแรก แล้วจึงใช้วิธีการแห่งปัญหา หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทั้ง 5 ขั้นตอนในการแก้ปัญหา คือ ขั้นตั้งปัญหา ตั้งสมมติฐาน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล แล้วสรุปผลออกมาในตอนท้าย

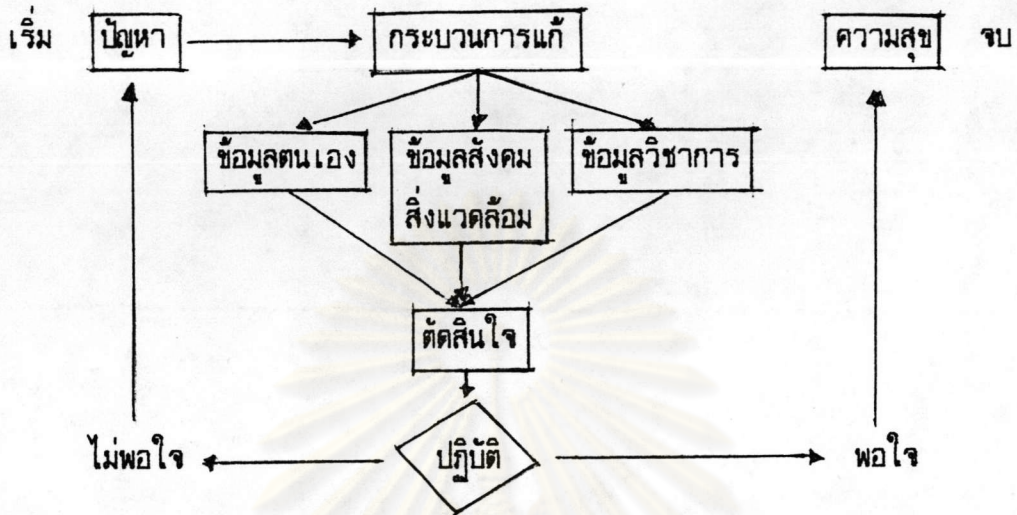
สมบูรณ์ ศาลยาชีวิต (2526) ได้กล่าวถึงบทบาทของครู ในการพัฒนาความสามารถ ในการ"คิดเป็น" ตามขั้นตอนของกระบวนการคิด ดังนี้

1. ขั้นตระหนักในปัญหา ครูควรมีบทบาทในการเสริมความรู้ จัดประสบการณ์ที่ท้าทาย ตรวจสอบแนวคิด แนวปฏิบัติ หรือเป้าหมายในชีวิตของผู้เรียน ให้โอกาส ให้เวลา ให้กำลังใจที่จะสนับสนุนให้ทุกคนคิดถึงปัญหาของตน และแลกเปลี่ยนความคิดกับผู้อื่น และช่วยแยกแยะปัญหา
2. ขั้นการหาทางแก้ปัญหา ครูควรมีบทบาทในการเสริมความรู้ แนะนำแหล่งข้อมูลให้ และระดมพลังความคิดของแต่ละคน
3. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล ครูควรมีบทบาทในการจัดให้มีการอภิปรายกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่ ให้มีการฝึกหัดจำแนกข้อมูล จัดหมวดหมู่ และหาข้อสรุป
4. ขั้นการเลือกและการตัดสินใจ ครูควรมีบทบาทในการช่วยแนะนำแหล่งข้อมูลช่วยสำรวจค่านิยมของสังคม ช่วยแนะแนวทางที่จะให้ผสมกลมกลืนกัน ระหว่างความต้องการของตนเองกับอุดมการณ์ของสากล
5. ขั้นการนำไปปฏิบัติ ครูควรมีบทบาทในการกำหนดโครงการให้ฝึกหัด ช่วยแนะขั้นตอน ช่วยติดตามสอบถาม ช่วยวางแผนแก้ไขอุปสรรค และนำมาเล่าให้เพื่อนฟัง

อันตา นพคุณ (2526) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียน "คิดเป็น" ว่าผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาเพื่อจะให้ผู้เรียนคิดเป็นนั้น ย่อมจะต้องสนใจกิจกรรม เทคนิค วิธีการที่จะให้ผู้เรียนคิดเป็น ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทุกๆฝ่ายว่า การ"คิดเป็น"จะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยครูที่คิด และรู้จักใช้กิจกรรมเทคนิคต่างๆ ช่วยฝึกอบรมให้ผู้เรียนรู้จักกระบวนการ "คิดเป็น"

โกวิท วรพิพัฒน์ (อ้างถึงในอันตา นพคุณ, 2528) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคนคิดเป็นว่า "บุคคลที่คิดเป็นจะสามารถเผชิญปัญหาในชีวิตประจำวันได้อย่างมีระบบ บุคคลผู้นี้จะสามารถ พินิจ พิจารณาสาเหตุของปัญหาที่เขากำลังเผชิญอยู่ และสามารถรวบรวมข้อมูลต่างๆได้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับทางเลือก เขาจะพิจารณาข้อดี ข้อเสียของแต่ละเรื่องโดยใช้ความสามารถเฉพาะตัว ค่านิยมของตนเอง และสถานการณ์ที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ประกอบการพิจารณา" ซึ่งมีรูปแบบของการคิดเป็น ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แสดงกระบวนการคิดเป็น

ซึ่งอุนตา นพคุณ (2528) ได้อธิบายความหมายของข้อมูลประเภทต่างๆ ดังนี้

ข้อมูลประเภทตนเอง (Information on Self)

ข้อมูลประเภทตนเอง ถูกกำหนดขึ้นเพราะอิทธิพลทางศาสนา ปรัชญาและจิตวิทยา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งได้สั่งสอนให้บุคคลพิจารณาและเฝ้ามองตนเองและแก้ไขทุกข์ด้วยตนเอง มีอิทธิพลต่อการกำหนดข้อมูลประเภทนี้ คิดเป็น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายต้องการให้บุคคลใช้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับตนเอง พิจารณาตนเองให้ลึกซึ้ง ถ่องแท้ กว้างขวาง ถูกต้องที่สุดและปราศจากความลำเอียง ข้อมูลประเภทตนเองได้แก่ ข้อมูลในเรื่องของสถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางสังคม สุขภาพอนามัย ระดับการศึกษา ความรู้ ความถนัด ทักษะ วัย เพศ ฯลฯ กล่าวง่ายๆ ข้อมูลประเภทนี้ต้องการให้บุคคลพิจารณาจุดอ่อน จุดแข็ง ข้อดี ข้อเสียของบุคคลอย่างจริงจังก่อนจะตัดสินใจกระทำสิ่งใด

ข้อมูลประเภทสังคมและสิ่งแวดล้อม (Information on Society and Environment)

มนุษย์ไม่ได้อยู่ตามลำพังเพราะ "มนุษย์เป็นสัตว์สังคม"(Social Animal) ข้อมูลประเภทนี้จึงถูกกำหนดขึ้น เพื่อให้บุคคลใช้ความนึกคิด คิดถึงสิ่งที่อยู่นอกร่างกาย คำนี้ถึงผู้อื่น ชุมชน และตลอดจนสภาพแวดล้อม สังคมส่วนรวม ทั้งนี้เพราะถ้าบุคคลใดใช้ข้อมูลประเภทตนเอง

แต่ด้านเดียว ก็จะเป็นคนที่เห็นแก่ตัวและเป็นคนใจแคบ (Self - Centred) การตัดสินใจอาจจะก่อปัญหาให้กับตัวเองและผู้อื่น แต่มนุษย์เราเป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ดังนั้นอิทธิพลของสังคมและสิ่งแวดล้อมจึงกระทบต่อมนุษย์เสมอ สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ประกอบด้วยปัจจัยที่แตกต่างกันไป แต่ก็ส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์ทุกคน และในทางกลับกัน การกระทำของมนุษย์ก็ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของตัวมนุษย์ด้วย

ข้อมูลประเภทสังคมและสิ่งแวดล้อมนี้ อาจแยกออกได้เป็นข้อมูลด้านสังคมและจิตใจ (Socio - Psychological) และข้อมูลประเภทกายภาพ (Physical Socialization)

ในด้านสังคมและจิตใจนั้น มนุษย์โดยทั่วไปเจริญเติบโตขึ้นมาด้วยกระบวนการสังคมประเภท (Socialization) ดังนั้น มนุษย์จึงถูกกำหนดว่าพฤติกรรมบางอย่างนั้นควรจะเป็นอย่างไร ถูกต้องเหมาะสมหรือไม่ จากอิทธิพลของสังคมในลักษณะนี้ การตัดสินใจของคนเราจึงอาศัยการพิจารณาเรื่องบรรทัดฐานทางสังคม ประเพณีวัฒนธรรม ความคิดเห็น คำตักเตือน ฯลฯ ในด้านกายภาพ ข้อมูลประเภทนี้หมายถึง สภาพแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมที่จะต้องพิจารณาเป็นพิเศษ เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะของชุมชนและทรัพยากรตามธรรมชาติ

ข้อมูลประเภทวิชาการ (Technical or Book Knowledge)

ข้อมูลประเภทวิชาการ ในความหมายของคิดเป็นหมายถึง ข้อมูลและความรู้อันมหาศาลที่มนุษย์เราได้สะสมรวบรวมไว้ เป็นเนื้อหาวิชาต่างๆ เป็นหลักสูตร เป็นศาสตร์ แนวคิดเรื่องคิดเป็นตระหนักว่า บุคคลนั้นถึงแม้ว่าจะเข้าใจตนเอง และเข้าใจชุมชนสังคมสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดีก็ตาม แต่ถ้าขาดข้อมูลทางวิชาการไปแล้ว อาจจะเสียเปรียบผู้อื่นในการดำรงชีวิตและการแก้ไขปัญหา เพราะว่าในปัจจุบันนี้ โลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์และสังคมถูกเปลี่ยนแปลงไป เพราะความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องได้รับความรู้ และข้อมูลทางวิชาการมาใช้ประกอบการตัดสินใจ เพื่อให้ได้คำตอบที่ดีที่สุดในการดำรงชีวิต

ข้อสมมติฐานเรื่องการใช้อยู่ทั้ง 3 ประเภทพร้อมกันประกอบการตัดสินใจแก้ไขปัญหาเป็นลักษณะเด่นของคิดเป็น และทำให้คิดเป็นแตกต่างไปจากการคิดแบบอื่นๆ การกำหนดข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท และระบุว่าควรใช้พร้อมกันนั้น เป็นกลยุทธ์ที่คิดเป็นต้องการกระตุ้นให้บุคคลใช้ข้อมูลประเภทต่างๆ ในการหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหา และเพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลใช้ข้อมูลพิจารณา

ปัญหาจากจุดอื่น หรือมิติใดมิติเดียว คือ พยายามกระตุ้นให้บุคคลใช้ความคิดอย่างกว้างขวางในทุกๆ เรื่อง

4. สรุปแนวคิด "คิดเป็น" ของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ กับจิตสำนึกของเปาโล แฟร

"การคิดเป็น" เป็นความคิดของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ ที่ได้ริเริ่มขึ้น และได้มีการปรับปรุงนำไปใช้กับโครงการทางการศึกษาอย่างมากมาย ซึ่ง "การคิดเป็น" นั้น เป็นการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาโดยตรง โดยการใช้ข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจ โดยข้อมูลนั้นประกอบด้วยข้อมูล 3 ด้านพร้อมกัน คือ ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลด้านสังคมสิ่งแวดล้อม และข้อมูลด้านวิชาการ

สุนทร สุนันท์ชัย (2523) ได้อธิบายว่า การเกิดจิตสำนึกเป็นแนวความคิดของ เปาโล แฟร โดยใช้วิธีการเสวนาและสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน โดยตั้งปัญหาให้เขาขบคิดจนเกิดจิตสำนึก โดยใช้บทเรียนแบบมโนธรรมสำนึก ซึ่งวิธีการสอนมี 3 ขั้นตอน คือ

1. การเข้ารหัส (Codification)
2. การถอดรหัส (Decoding)
3. การสอนให้รู้หนังสือ

ดังแสดงในตารางที่ 1

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 สรุปขั้นตอนของกระบวนการคิดเป็นและขั้นตอนวิธีการสอนของ เปาโล แฟร์

ขั้นตอนกระบวนการคิดเป็น	ขั้นตอนวิธีการสอนของ เปาโล แฟร์
<p>1. ปัญหา</p> <p>2. กระบวนการแก้ปัญหา ซึ่งเป็นการผสมผสานข้อมูล 3 ด้านพร้อมกัน คือ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ข้อมูลด้านตนเอง - ข้อมูลด้านสังคม สิ่งแวดล้อม - ข้อมูลด้านวิชาการ <p>3. ตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา</p> <p>4. ปฏิบัติ</p> <p>5. ความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ ถ้าหากความทุกข์หรือความไม่พอใจของบุคคลหายไป กระบวนการคิดจะยุติลง ถ้าหากบุคคลยังรู้สึกไม่พอใจ จะเริ่มกระบวนการคิดเพื่อแก้ปัญหาอีกครั้งหนึ่ง</p>	<p>1. การเข้ารหัส (Codification) เป็นขั้นเสนอสถานการณ์จริงแก่ผู้เรียน สำหรับให้ผู้เรียนได้สังเกต ถอดความ แปลความหมาย โดยสถานการณ์นั้นต้องมีลักษณะขัดแย้ง (Contradiction) ซึ่งอาจนำมาเสนอด้วยวาจา รูปสเกทช์ รูปถ่าย เทปอัดเสียง สไลด์ประกอบเสียง วัสดุสำหรับการอ่าน เป็นต้น</p> <p>2. การถอดรหัส (Decoding) เป็นการถอดความหมายจากสถานการณ์ โดยการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์จนเห็นประจักษ์ในสภาพความเป็นจริง ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน เพื่อทำลายวัฒนธรรมเงียบให้หายไป และเกิดจิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งคำตอบไม่มีผิดหรือถูก</p> <p>3. การสอนให้รู้หนังสือ เป็นการสอนอ่านคำต่างๆ โดยแสดงภาพและคำอ่าน (คำหลัก) หลังจากนั้นแยกคำออกเป็นพยางค์ แจกลูกสระและพยัญชนะ แล้วผสมตัวเป็นคำอื่นๆ ซึ่งการสอนคำหลักของเปาโล แฟร์ไม่เพียงแต่สอนให้รู้จักความหมายของคำและการอ่านเท่านั้น แต่ขยายความจากคำหลักนั้นไปสู่เรื่อง เศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้เรียนด้วย</p>

จากสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญที่จะใช้ประกอบการตัดสินใจ ขณะเดียวกัน แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการการศึกษา เปลี่ยนเป็นกระบวนการคิดค้น และแก้ไข ไม่ใช่ครอบงำ เป็นการแสวงหาข้อเท็จจริงมากกว่าการบอกเล่าให้ยอมรับ เป็นการแสวงหาทางออกมากกว่าทางที่บอกให้ (โพทฤษฎ์ สิ้นลาร์ตัน, 2534) ดังนั้น การที่จะกล่าววิพากษ์วิจารณ์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ไม่รู้จักวิธีการรวบรวมข้อมูลเพื่อตัดสินใจ หรือรู้จักรวบรวมข้อมูลเพื่อตัดสินใจ แต่ไม่กล้าคิด ไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์ ก็คงจะไม่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการศึกษาที่ต้องการจะให้ เป็น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำแนวความคิดของคิดเป็นของ ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ และแนวความคิดเกี่ยวกับจิตสำนึกของ เปาโล แฟร์ มาผสมผสานสร้างแผนการสอนเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน เกิดเป็น "วิธีการสอนที่ผสมผสานระหว่างการสอนแบบคิดเป็นกับการสอนของ เปาโล แฟร์" ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา เน้นการคิดมากกว่าการจำ กล่าวคือ มุ่งให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหาโดยใช้ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ข้อมูลด้านวิชาการ 3 ด้านพร้อมกันประกอบการตัดสินใจแก้ปัญหา โดยผ่านกระบวนการคิด ไตร่ตรอง วิพากษ์วิจารณ์และให้อิสรภาพแก่ผู้เรียนที่จะเลือกกระทำเอง ตามความเหมาะสมต่อสถานการณ์ของผู้เรียน ขณะเดียวกัน เน้นความเป็นมนุษย์ เคารพในความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน โดยมีขั้นตอนการสอน 4 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นเสนอปัญหาด้วยสถานการณ์
2. ขั้นวิพากษ์วิจารณ์และรวบรวมข้อมูล
3. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล
4. ขั้นตัดสินใจ

โดยขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 นำมาจากขั้นตอนวิธีการสอนของเปาโล แฟร์ และขั้นที่ 3 และขั้นที่ 4 นำมาจากขั้นตอนกระบวนการคิดเป็น (ดูรายละเอียดหน้า 62)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสามารถสรุปเป็นด้านต่างๆได้ดังนี้

งานวิจัยเกี่ยวกับประชาธิปไตย

สกนธ์ จันทักษ์ (2529 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลของการเรียนรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของเยาวชน โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเยาวชนที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เยาวชนกับเยาวชนที่ไม่ผ่านการฝึกอบรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือเยาวชนที่มีอายุ 18 - 25 ปีบริบูรณ์ ที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เยาวชนตำบลบางดี จำนวน 80 คน และเยาวชนที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมจำนวน 80 คน จากตำบลคลองปาง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง ในปี พ.ศ. 2528 ผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของเยาวชน โดยใช้ศูนย์เยาวชนเป็นตัวการในการเรียนรู้นั้น ประสบความสำเร็จเฉพาะในด้านการเรียนรู้ (Cognitive Orientation) ของเยาวชนเพศชายเท่านั้น แต่ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ในด้านการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ (Affective Orientation) ของเยาวชนที่เข้ารับการอบรมทั้งสองเพศ

ปิยะรัตน์ ศรีสมบัติ (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลการใช้ชุดแนะแนวที่มีผลต่อพฤติกรรมประชาธิปไตย ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนชุมชนบ้านแก่งไกรสรพงษ์สงเคราะห์ จังหวัดอุดรธานี กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนชุมชนบ้านแก่งไกรสรพงษ์สงเคราะห์ ปีการศึกษา 2532 ที่มีพฤติกรรมประชาธิปไตยต่ำ จำนวน 16 คน กลุ่มทดลอง 8 คน กลุ่มควบคุม 8 คน ผลการศึกษพบว่า นักเรียนกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมประชาธิปไตยสูงขึ้นก่อนการทดลอง และภายหลังการทดลอง นักเรียนกลุ่มทดลองมีพฤติกรรมประชาธิปไตยสูงกว่ากลุ่มควบคุม

งานวิจัยเกี่ยวกับจิตสำนึกหรือมโนธรรมสำนึก

ประภาภรณ์ อธิมาพงศ์ (2532) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่องโภชนาการและการแก้ปัญหาทโภชนาการโดยการใช้บทเรียนแบบมโนธรรมสำนึก และบทเรียนแบบเบ็ดเสร็จตามหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาผู้ใหญ่ที่เรียนนั้น มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ เจตคติอยู่ในระดับสูงทั้ง 2 แบบ แต่บทเรียนมโนธรรมสำนึกอยู่ในระดับสูงกว่าบทเรียนแบบเบ็ดเสร็จในเรื่องความคงทนของการเรียนรู้และเจตคติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และยังพบว่าความถี่ของพฤติกรรมการวิพากษ์วิจารณ์ของนักศึกษาผู้ใหญ่ที่เรียนด้วยบทเรียนมโนธรรมสำนึก สูงกว่านักศึกษาผู้ใหญ่ที่เรียนด้วยบทเรียนแบบเบ็ดเสร็จ นักศึกษาผู้ใหญ่ต่างก็มีความพอใจในบทเรียนที่อยู่ในเกณฑ์สูงมาก

รัชณี วัฒนกิจ (2534) ได้ศึกษาการพัฒนาทัศนคติทางจริยธรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการเรียนการสอนแบบมโนธรรมสำนึก ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาทัศนคติทางจริยธรรม 8 ด้าน คือ ด้านความรับผิดชอบ ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านการสร้างวินัยในตนเอง ด้านความอดทนอดกลั้น ด้านความกตัญญูต่เวที ด้านความสะอาดและเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว ด้านความไม่เห็นแก่ตัว และด้านความเมตตาากรุณา โดยกลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 30 คน ผลการทดลองพบว่า มโนทัศน์ทางจริยธรรม 8 ด้านของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่เรียนโดยการสอนแบบมโนธรรมสำนึก สามารถพัฒนาถึงเกณฑ์ร้อยละ 80 และมีทัศนคติทางจริยธรรม 8 ด้านของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สูงขึ้นกว่าเกณฑ์ร้อยละ 80 อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

พิมพ์ใจ ศิริสาคร (2536) ได้ศึกษาผลของการใช้วิธีการสอนแบบมโนธรรมสำนึกตามแนวความคิดของเปาโล แฟร์ ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง "ชีวิตครอบครัวที่มีคุณภาพ" ของเยาวชนในชุมชนแออัด ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนในชุมชนแออัดที่สอนด้วยวิธีการแบบมโนธรรมสำนึกตามแนวความคิดของเปาโล แฟร์ มีคะแนนท้ายบทเรียนและคะแนนเจตคติหลังการทดลองแตกต่างกับนักศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ซึ่งสอนด้วยวิธีธรรมดามากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเยาวชนที่พ่อแม่อยู่พร้อมกัน มีความถี่ของพฤติกรรมการวิพากษ์วิจารณ์มากกว่าเยาวชนที่พ่อแม่แยกทางกันทั้งหมด 10 เรื่อง จาก 14 เรื่อง

งานวิจัยเกี่ยวกับ "คิดเป็น"

สภา พื้นนาค (2529) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบการเลือกใช้แหล่งข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันระหว่างนักเรียนในระบบโรงเรียน และนักศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียนในเขตเมืองหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบการเลือกใช้แหล่งข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันระหว่างนักเรียนในระบบโรงเรียน และนักศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียนในเขตเมืองหลัก ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลุ่มตัวอย่างประชากรประกอบด้วยนักเรียนในระบบโรงเรียน 398 คน นักศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียน 243 คน รวมทั้งหมด 641 คน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนในระบบโรงเรียนที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า เลือกใช้แหล่งข้อมูลด้านวิชาการสูงกว่านักเรียนในระบบโรงเรียนที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า และสูงกว่า นักศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียน นักเรียนในระบบโรงเรียน และนักศึกษาผู้ใหญ่ในระบบโรงเรียนเลือกใช้แหล่งข้อมูล 3 ด้าน ไม่แตกต่างกัน

อุ้นตา นพคุณ, จันทร์เพ็ญ, เชื้อพานิช และปทีป เมธาคุณวุฒิ (2526) ได้วิจัยคุณลักษณะของประชากรในกรุงเทพมหานครตามเป้าหมายทางการศึกษา : สภาพปัจจุบันและแนวโน้ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของประชากรในกรุงเทพมหานครตามเป้าหมายทางการศึกษา เรื่องการคิดเป็นจากประชากรทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน ตัวอย่างประชากรได้แก่ ตัวอย่างประชากรจาก 24 เขตการปกครองกรุงเทพมหานคร แยกเป็นตัวอย่างประชากรในระบบโรงเรียนชั้นประถมศึกษาได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนรวม 683 คน ตัวอย่างประชากรระดับมัธยมศึกษาได้แก่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา และสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จำนวน 772 คน ตัวอย่างประชากรระดับอุดมศึกษาได้แก่ นิสิต นักศึกษา ชั้นปีที่ 1 - 4 ของสถาบันอุดมศึกษาในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย วิทยาลัยครูในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและโรงเรียนรวมเหล่าในสังกัดกระทรวงกลาโหม จำนวน 479 คน ส่วนกลุ่มตัวอย่างนอกระบบโรงเรียนได้แก่ นักศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จระดับ 3 และระดับ 4

จำนวน 771 คน และประชาชนทั่วไป จำนวน 419 คน รวมเป็นตัวอย่างประชากรทั้งหมด 3,124 คน ผลการวิจัยพบว่า ประชากรในกรุงเทพมหานครทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียน มีลักษณะการคิดที่ใช้ข้อมูลทั้ง 3 ด้าน คือ ข้อมูลด้านตนเอง สังคมสิ่งแวดล้อม และวิชาการน้อยมาก ส่วนใหญ่จะใช้ข้อมูลเพียง 2 ด้านคือ ข้อมูลด้านวิชาการเป็นหลัก ควบคู่กับข้อมูลด้านตนเอง หรือกับข้อมูลด้านสังคม สิ่งแวดล้อม ลักษณะการคิดของประชากร เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษา เพศ อายุ เขตการศึกษา รายได้และอาชีพ ซึ่งวิเคราะห์จากแบบวัดการคิดเป็นพบว่า ไม่แตกต่างกัน

นุสร จ้าปาวลัย (2535) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติต่อการเรียนวิชาชีพ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาชีพกับการคิดเป็นของผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรระยะสั้นต่างสายอาชีพ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ : การศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า เจตคติต่อการเรียนวิชาชีพไม่มีความสัมพันธ์กับการคิดเป็นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทุกหมวดวิชาชีพ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาชีพ มีความสัมพันธ์กับการคิดเป็นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทุกหมวดวิชาชีพ คณะแนะเจตคติต่อการเรียนวิชาชีพ และคณะผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาชีพ สามารถทำนายการคิดเป็นได้ และค่าเฉลี่ยคะแนนการคิดเป็นอยู่ระหว่าง 2.19 - 2.38 ซึ่งถือว่าใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจเฉลี่ย 2.30 ด้าน ถือว่าเป็นการคิดที่ยังไม่สมบูรณ์

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ศูนย์เยาวชนไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติของ เยาวชนในเรื่องการเมืองในระบอบประชาธิปไตย
2. การใช้ชุดแนะแนวช่วยในการสอน ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมประชาธิปไตยสูงขึ้น
3. การใช้บทเรียนมโนธรรมสำนึก ทำให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ เจตคติ และมีความคงทนในการเรียนรู้สูงขึ้น
4. การใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจ ส่วนใหญ่จะใช้ข้อมูลเพียง 2 ด้าน

จากสรุปผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การเรียนรู้การเมืองเรื่องประชาธิปไตย โดยใช้ศูนย์เยาวชนเป็นตัวการ ประสบความสำเร็จในเรื่องความรู้เท่านั้น แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้ แต่ทว่าเรียนในธรรมสำนึก หรือจิตสำนึกตามแนวความคิดของเปาโล แฟร์ ทำให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ เจตคติ และมีความคงทนในการเรียนรู้สูงขึ้น ดังที่กล่าวว่าการศึกษาคือเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างคุณภาพประชาชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และรับผิดชอบในการดำเนินการทางการเมือง (อุ้นตา นพคุณ, 2534) การให้การศึกษามีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนมีความรู้ เกิดทัศนคติ และมีทักษะในการทำงาน แต่การให้การศึกษาด้านการเมืองเรื่องประชาธิปไตยเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการสอนเพื่อให้เกิดความรู้มากกว่า การที่จะฝึกให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการทางความคิด หรือกระบวนการจิตสำนึก อันจะนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ายังไม่มีผู้ใดศึกษาในเรื่องของ "กระบวนการความนึกคิด หรือกระบวนการจิตสำนึก" ผสมผสานกับ "กระบวนการคิดแก้ปัญหา" เพื่อที่จะสามารถพัฒนามนุษย์ให้ถึงขีดสุดแห่งศักยภาพที่แท้จริงได้ อันจะเป็นการศึกษาที่ปลดปล่อยให้มนุษย์มีเสรีภาพอย่างแท้จริง ประกอบกับ สภาพการเมืองเรื่องประชาธิปไตยในประเทศไทย ยังคงเน้นที่ความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง มากกว่าการที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย ผู้วิจัยจึงพัฒนาวิธีการสอนเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางประชาธิปไตยในเรื่องวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตยให้แก่ประชาชน โดยนำจุดเด่นของแนวคิด "กระบวนการจิตสำนึก" กับแนวคิด "กระบวนการคิดแก้ปัญหา" มาผสมผสานกัน เกิดเป็น "วิธีการสอนโดยผสมผสานระหว่างการสอนแบบคิดเป็นกับการสอนของเปาโล แฟร์" ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนวิธีการสอน 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเสนอปัญหาด้วยสถานการณ์
2. ขั้นวิพากษ์วิจารณ์และรวบรวมข้อมูล
3. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล
4. ขั้นตัดสินใจ

ซึ่งวิธีการสอนที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นนี้ เป็นวิธีการสอนที่เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา เน้นในเรื่องของการคิด และการคิดนั้น ไม่เฉพาะคิดแต่ในเนื้อหา แต่จะกระตุ้นให้คิดกว้างไปถึง ปัจจัยอื่นที่จะมีผลเกี่ยวกับการตัดสินใจ นั่นคือ การให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหาโดยใช้ข้อมูลด้านตนเอง ข้อมูลด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ข้อมูลด้านวิชาการ 3 ด้านพร้อมกันประกอบการตัดสินใจ (กระบวนการคิดแก้ปัญหา) ขณะเดียวกัน การคิดเพียงอย่างเดียวไม่สามารถแสดงออกถึงสติปัญญา หรือแสดงออกซึ่งถึงสถานการณ์ สิ่งที่ผู้เรียนคิดอยู่ได้ ผู้เรียนควรจะต้องมีการแสดงออกซึ่งความคิดโดยการ วิพากษ์วิจารณ์ สนทนาโดยผ่านการใคร่ครวญ ขบคิดปัญหาอย่างลึกซึ้ง ยอมรับฟังผู้อื่น เคารพในความเป็นมนุษย์ด้วยกัน (กระบวนการจิตสำนึก) ซึ่งผู้วิจัยคาดว่า วิธีการสอนนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เกิดความรู้ มีการเปลี่ยนแปลงด้านเจตคติ มีการใคร่ครวญวิพากษ์วิจารณ์ จนพัฒนาไปถึงจิตสำนึกทางประชาธิปไตยในระดับจิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าวิธีการสอนโดยผสมผสานระหว่างการสอนแบบคิด เป็นกับการสอนของเปาโล แฟร์ นี้ สามารถปลูกฝังจิตสำนึกทางประชาธิปไตยได้จริงหรือไม่ โดยการเปรียบเทียบคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติด้านวิถีชีวิตที่เป็นประชาธิปไตย ก่อนการทดลองและหลังการทดลอง และศึกษาการวิพากษ์วิจารณ์ขณะทำการสอน ในกลุ่มเดียวกัน และระหว่างกลุ่มทดลองที่ใช้วิธีการสอนโดยผสมผสานระหว่างการสอนแบบคิด เป็นกับการสอนของ เปาโล แฟร์ กับกลุ่มควบคุมที่ใช้วิธีการสอนแบบบรรยาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย